

**T. C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**KLASİK DÖNEM HANEFÎ FİKİH USULÜNDE
HZ. PEYGAMBER'İN FİİLLERİ VE HÜKÜM
BAKIMINDAN SÜNNET'İN TAKSİMİ İLE
KARŞILAŞTIRILMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Taha Alperen HAÇKALI

Dr. Öğr. Üyesi İlyas YILDIRIM

Danışman

RİZE

2019

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında, Taha Alperen HAÇKALI tarafından hazırlanan *Klasik Dönem Hanefti Fıkıh Usulünde Hz. Peygamber'in Fiilleri ve Hüküm Bakımından Sünnet'in Taksimiyle Karşılaştırılması* başlıklı bu çalışma, 05.07.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Şevket TOPAL,

Kabul

Üye: Dr. Öğr. Üyesi İlyas YILDIRIM,

Kabul

Üye: Dr. Öğr. Üyesi İslam DEMİRCİ,

Kabul

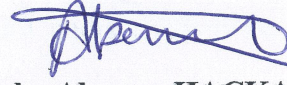
17 / 7 / 2019

Doç. Dr. Ahmet YANIK

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Bu tezdeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı bildiririm. İfade ettiklerimin aksi ortaya çıktığında ise her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim. 06.06.2019

Taha Alperen HAÇKALI

ÖN SÖZ

İslâm'ın ilk gününden itibaren Müslümanların İslâm'ı öğrenmek ve anlamak üzere Kur'ân'la birlikte başvurdukları ikinci kaynak Sünnet olmuştur. Gerek sahabenin hayatında gerekse takip eden dönemlerde Sünnet'in bu özelliği, Müslümanların her zaman bilincinde oldukları bir husus olup, bu yönde ilk günden itibaren ilmi bir gelenek de oluşturmuşlardır. Medine, Mekke, Kûfe ve Şam gibi ilk dönem ilim okullarında aktarılan ilmin önemli bir kısmını Sünnet'in oluşturduğu bilinmektedir. Bunun yanında, hem Hz. Peygamber'in hayatında ve hem de ondan sonra, Sünnet'in nakli ve rivâyeti hususunda Müslümanlar dikkate değer bir çaba ortaya koymuşlardır. Bu çalışmalar, zamanla müstakil hadis rivâyeti ve bunun etrafında oluşan hadis ilmini ortaya çıkarmıştır.

Kuşkusuz Sünnet'in nakli/rivâyeti ve dirâyeti, yukarıda sayılan ilim okullarının temel amaç ve fonksiyonlarından biri olmuştur. Yani Sünnet, İslâm'ın anlaşılması ve yaşanmasında her zaman belirleyici ve öğretici konumunu korumuştur. Özellikle Hz. Peygamber'e ittibâ ve onun örnek alınması açılarından Hz. Peygamber'in fiilleri konusu üzerinde de durulduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in fiillerinin dini olan ve olmayan şeklindeki çerçevesinin belirlenmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır.

Fıkıh usûlü okumalarımızda konu dikkatimizi çektiği ve Sünnet'in taksimi ile mukayesesinin, meselenin anlaşılmasına katkıda bulunacağını düşündüğümüz için konuyu yüksek lisans tez konusu olarak tercih ettik.

Konu fıkıh usûlü eserlerinde, özellikle “Ef'âlu'n-Nebî” başlığı altında incelenmektedir ancak bütün bir Fıkıh Usûlü litaratürünü incelemek bir yüksek lisans çalışmasını aşacağından, VII. asra kadar olan Hanefî usul eserleri ile araştırma sınırlandırıldı.

Her bir eserin, konuyu işleyiş tarzını da görebilmek için eserler müstakil başlıklar altında ele alındı. Konu başlığı verip eserlerdeki görüşleri bu başlığın altında sıralamak da bir usul olabilirdi ancak bazı eserlerin konuya dair ilave ettikleri yan başlıklar ve bilgiler bu durumda dikkatten kaçabilirdi.

Gerek konunun seçilmesi ve gerekse tez çalışmam süresince katkılarını esirgemeyen danışmanım Dr. Öğr. Üyesi İlyas Yıldırım'a, babam Prof. Dr.

Abdurrahman Haçkalı'ya, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Elemanları Prof. Dr. Şevket Topal ve Doç Dr. Ali Kumaş hocalarıma, Dr. Öğr. Üyesi M. Sait Arvas'a ve Öğr. Gör. Tayyip Nacar'a katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Taha Alperen HAÇKALI

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	3
ÖN SÖZ	4
İÇİNDEKİLER	6
ÖZET	9
ABSTRACT	10
KISALTMALAR.....	11
GİRİŞ	12

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜNNET'İN TANIMI VE KISIMLARI

I. SÜNNETİN TANIMI.....	14
A. Sünnetin Sözlük Anlamı.....	14
B. Sünnetin İstilah Anlamı	14
1. Hadis İlminde Sünnetin Tanımı.....	16
2. Kelam İlminde Sünnetin Tanımı	17
3. Fıkıh ve Fıkıh Usulü İlminde Sünnetin Tanımı.....	17
a. İcmâlî Delil Olarak Tanımı.....	17
b. Hüküm Türü Olarak Tanımı.....	18
II. SÜNNETİN TAKSİMİ	19
A. Yapısı Bakımından Sünnet.....	19
1. Kavî Sünnet	19
2. Fiilî Sünnet.....	19
a. Hz. Peygamber'in Şer'i Delil Teşkil Eden Fiilleri	20
1) Hz. Peygamber'in Müstakil Hüküm Vaz' Eden Fiilleri.....	20

2) Hz. Peygamber'in Kur'an'ın Mücmelini Beyân İçin	
Yapmış Olduğu Fiiller.....	21
b. Hz. Peygamber'in Şahsına Mahsus Olan Fiilleri	21
c. Hz. Peygamber'in Beşer Olması Hasebiyle İşlediği Fiiller...	21
3. Takrîrî Sünnet	22
B. Hüküm Bakımından Sünnet.....	22
1. Sünnet-i Hüdâ ve Sünnet-i Zevâid.....	22
2. Mükked Sünnet ve Gayri Mükked Sünnet	23
III. HZ. PEYGEMBER'İN FİİLLERİNİN BEYÂN VASFI.....	24
IV. FİİLE HAKİKATEN EMİR DENİLİP DENİLMEYECEĞİ MESELESİ.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

KLASİK DÖNEM HANEFÎ FIKIH USÛLÜ ESERLERİNDE HZ. PEYGAMBER'İN FİİLLERİ KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLER VE SÜNNETİN “SÜNNET-İ HÜDÂ” VE “SÜNNET-İ ZEVÂİD” ŞEKLİNDEKİ TAKSİMİYLE KARŞILAŞTIRILMASI

I- KLASİK DÖNEM HANEFÎ FIKIH USÛLÜ ESERLERİNDE

HZ. PEYGAMBER'İN FİİLLERİ KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLER.....	30
A. Ebû Bekr el-Cessâs.....	30
1. Teklîfî Hükümlerin Beyân Edilmiş Olması	30
2. Hz. Peygamber'in Fiillerinin Hükümünü Bilme Yolları	31
3. Hz. Peygamber'in Hangi Vasıfla Yaptığı Bilinen Fiillerine İttiba	32
4. Hz. Peygamber'in Hangi Vasıfla Yaptığı Bilinmeyen Fiillerine İttiba	35
B. Ebû Zeyd ed-Debûsî	40
C. Ali b. Muhammed es-Saymerî	43
D. Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî	44

E. Fahrü'l-İslâm Ebu'l-Usr el-Pezdevî.....	46
F. Sadru'l-İslâm Ebû'l-Yusr el-Pezdevî.....	48
G. Ebû's-Sena el-Lâmişî	49
H. Alâuddin es-Semerkandî	51
İ. Abdilhamîd b. Hüseyin el-Üsmendî es-Semerkandî.....	52
J. Abdülazîz el-Buhârî.....	56
1. Hz. Peygamber'in İttibâ Edilmeyen Fiilleri.....	57
2. Hz. Peygamber'in İttibâ Edilip Edilmeyecekleri Hususunda İttifak Bulunan Fiilleri	58
3. Hz. Peygamber'in İttibâ Konusunda İhtilafî Fiilleri.....	58
II. SÜNNET'İN TAKSİMİ.....	62
A. Hanefîlerin Sünnet Tanımında Öne Çıkan Hususlar	62
B. Sünnetin Kısımları	62
1. Sünnet-i Hüdâ	63
2. Sünnet-i- Zevâid	64
III. HZ. PEYGAMBER'İN FİİLLERİNE İTTİBÂ ANLAYIŞI VE SÜNNETİN TAKSİMİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI.....	67
SONUÇ.....	70
KAYNAKLAR	73
ÖZ GEÇMİŞ.....	76

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ana Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Tez Türü: Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi İlyas YILDIRIM

Hazırlayan: Taha Alperen HAÇKALI

Yıl: 2019

Sayfa Sayısı: 76

ÖZET

KLASİK DÖNEM HANEFÎ FIKİH USULÜNDE HZ. PEYGAMBER'İN FİİLLERİ VE HÜKÜM BAKIMINDAN SÜNNET'İN TAKSİMİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Bu çalışmada Hz. Peygamber'in fiillerinin, ümmeti için bağlayıcılığı konusu, klasik dönem hanefî fıkıh usûlü eserleri çerçevesinde araştırılmıştır.

Bu bağlamda fıkıh usûlü literatüründe tartışılan konu, onun hükmü bilinmeyen fiilleridir.

Bunun yanında çalışmada, hanefîlerin hüküm bakımından sünneti tanımlamalarının yukarıdaki yaklaşımları ile tutarlı olup olmadığı da ortaya konmaya çalışılmıştır.

Hanefî gelenekte ilk fıkıh usulü eseri olan el-Fusûl fi'l-Usûl'de, konu ayrıntılı bir şekilde tartışılmıştır. Cassas Kerhî'nin görüşlerine de atıfta bulunmuştur.

Hz. Peygamber'in kastı bulunmaksızın işlediği fiiller, hataları/zelle olduğu bildirilenler ve nefes almak gibi sırf beşer olmasından dolayı gerçekleştirdiği fiilleri ittiba açısından dikkate alınmazlar. Bu konuda görüş birliği vardır. Hükmü bilinen fiillerinde ise, o fiili Hz. Peygamber'in işlediği vasıfla/hükümle yerine getirmeyi ittiba olarak görürler. Cassas'ın tercihinine göre, Hz. Peygamber'in hükmü bilinmeyen fiillerine ancak mübah olarak ittiba edilebilir. Bu yaklaşım genel olarak sonraki Hanefî usulcüler tarafından da kabul edilmiştir. Hanefîlerin sünneti hüdâ ve zevâid olarak tanımlamaları sınırları çok net olarak belirlenmiş tanımlar olarak gözükmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Sünnet, Peygamber'in Fiilleri, Fıkıh Usûlü, Hüküm, Sünnet-i Zevâid , Sünnet-i Hüdâ

Recep Tayyip Erdogan University Graduate School of Social Sciences

Department: Basic Islamic Sciences

Thesis Type: Master Thesis

Supervisor: Faculty Member Dr. İlyas YILDIRIM

Author: Taha Alperen HAÇKALI

Year: 2019

Pages: 76

ABSTRACT

PROPHET’S BEHAVIORS AND ITS COMPARISON TO THE CLASSIFICATION OF AS-SUNNA IN CLASSICAL HANEFÎ’S JURISPRUDENCE LITERATURE

In this study, Hz. The issue of the binding of the Prophet's actions for his ummah was investigated within the framework of classical Hanafi fiqh works.

In this context, the issue discussed in the fiqh literature is his unknown behaviours in terms of rule.

In addition, it was discussed whether the definition of “as-Sunna” by the Hanafi’s Scholar is also consistent with the above approaches or not.

In al-Fusûl fi’l-Usûl, the first fiqh work in Hanafi tradition, the subject is discussed in detail. Cassas, also referred to the views of Kerhî.

The acts committed by the Prophet without intent, as well as those reported to be errors, are not considered in terms of ittiba. There is consensus on this issue.

The verb is known in the verb, that the actual Hz. They regard it as an ittal to fulfill the prophet's qualification. This approach was generally accepted by the later Hanafi scholars.

The definition of as-Sunna” by Hanafi as hudâ and zavâid does not appear to be very clearly defined. In this respect, we can say that we cannot see the clear and obviously attitude of the Imitate to Prophet’s behavior.

KEY WORDS

Islamic Jurisprudence, as-Sunna, Prophet’s Behaviours, Rule, as-Sunna az-Zavaid, as-Sunna al-Huda.

KISALTMALAR

bkz.	: Bakınız
by.	: Basım yeri yok
b.	: İbn
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Doç.	: Doçent
Dr.	: Doktor
drl.	: Derleyen
dzl.	: Düzenleyen
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
nşr:	: Neşreden
no.	: Numara
ö.	: Ölümü
Prof.	: Profesör
ra.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa, Sayı
sav	: Sallallahu aleyhi vesellem
thk.	: Tahkik
t.y.	: Basım tarihi yok
tdv	: Türkiye Diyanet Vakfı
v.	: Vefatı
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
yy.	: Yüz yıl

GİRİŞ

KONUNUN ÖNEMİ

İlahi mesajın ve hükmün Şâri'in vaz' ediş amacına uygun bir şekilde anlaşılıp uygulanmasında en önemli dayanağımız Sünnet'tir. Bu nedenle Sünnet'in doğru bir şekilde anlaşılması, tespit ve ta'yin edilmesi, son derece önemlidir. Zira Kur'an'ın beyânı ve anlaşılmasında ilk başvurulacak yol, delil ve kaynak Sünnet'tir. Hz. Peygamber Kur'an'ı sadece tebliğ etmemiş aynı zamanda beyân da etmiştir. O bu beyânı söz ve fiilleriyle yapmıştır. Bu nedenle Hz. Peygamber'in söz, fiil ve davranışları bizler için büyük önem arz etmektedir.

Onun Kur'an'ı ve şer'i hükümleri beyân eden sünneti söz, fiil ve takrirlerinden oluşmaktadır. Bunlar arasında fiillerinin nasıl anlaşılacağı, hangi hükme hamledileceği konusunda âlimler arasında ciddi tartışmalar mevcuttur. Bu tartışmalar Hz. Peygamber'in davranışlarının hangilerinin dini manada uyulması gereken sünnet olup olmadığı konusunu açıklığa kavuşturma gayesi gütmektedir.

Diğer önemli bir husus ise İslami ilimler geleneğinde sünnetin taksimi ile ilgilidir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in fiilleri ile ilgili ortaya konan görüşlerin yapılan taksimle uyumu, taksimi daha anlaşılır kılması, daha ileriye götürmesi ve daha tutarlı hale getirmesi bakımından konunun incelenmesinde fayda vardır.

Hanefî fıkıh usulcülerinin Hz. peygamber'in fiillerini anlama ve ittibâ konusunda ortaya koydukları perspektif sünneti anlama ve ittibâ konusuna da açıklık kazandırır.

KONUN AMACI

Çalışmamızın amacı, Hz. Peygamber'in fiillerinin hangilerinin dini anlamda sünnete dâhil olduğu meselesine dair Hanefî fıkıh usûlü eserlerinde ortaya konulan görüşleri mukayeseli bir şekilde incelemek ve Sünnet'in "Sünnet-i Hüda" ve Sünnet-i Zevâid" şeklindeki ayırım ile tutarlı olup olmadığının ortaya konulmasıdır.

Sünnet, yapılan ilmi çalışmalarda farklı yönlerden ele alınmış olmakla beraber, belirtilen açıdan konunun çalışılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

YÖNTEM

Klasik hanefî fıkıh usulü eserleri kaynak taranmış ve bilgi fişleri oluşturulmuştur. Ayrıca konuyla ilgili yapılan diğer çalışmalar incelenmiştir.

Birinci bölümde, konuyla ilgili kavramlar ve temel ilkeler açıklanmıştır.

İkinci bölümde tümevarımcı bir anlayışla veriler incelenmiştir. Sadece tanımlayıcı bir yaklaşım sergilenmemiş, elde edilen veriler analiz sentez ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Elde edilen bu veriler, her bir müellif dikkate alınarak önce analiz edilmiştir. İkinci olarak yer yer görüşler arası mukayeseler yapılmıştır. Bütün bu veriler değerlendirilmiş ve bulgular sonuç kısmında verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜNNET'İN TANIMI VE KISIMLARI

I. SÜNNETİN TANIMI

A. Sünnetin Sözlük Anlamı

Sünnet kelimesi sözlükte izlenen yol, örf, âdet, alışlagelmiş uygulama, ihdas etmek, çıkır açmak, bir yola sulûk eylemek, toplum için kural koymak¹ gibi anlamlara gelmektedir.

Her sabah uyandıktan sonra kahve içen bir kimse için “falancanın sünneti uyandıktan sonra kahve içmektir” denildiği zaman burada “sünnet” kelimesi sözlük anlamında kullanılmış olur.²

Sözlük anlamında sünnet kelimesi “iyi olsun kötü olsun tutulan yol” anlamına gelse de şer’i ıstılahta “Sünnet” kavramının sadece iyi olan yani “dinde takip edilen yol” anlamında kullanıldığına İslam âlimleri dikkat çekmişlerdir.³

Kur’an’da sünnet kelimesi iki tanesi çoğul olmak üzere on altı defa geçmektedir. Bunların sekiz tanesinde sünnet, “sünnetullah” terkibiyle ve bir kısmında ise “geçmiş toplumların alışageldiği davranışlar” anlamında kullanılmıştır.⁴

B. Sünnetin İstilah Anlamı

İslâmî ilimlerin doğuşu ve gelişimi ve Hadis/Sünnet ile ilgili olarak çeşitli açılardan yapılan pek çok ilmi çalışmada, sünnetin lügat ve ıstilah anlamı ile ıstilah

¹ Ebû'l-Fadl Cemâlî'd-dîn Muhammed b. Mükerrrem el Mısırî İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dârü's-Sadr, 1414), 3, 2121; Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *Kitabu't-ta'rîfât* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 122; Nâsirüddin el-Elbânî, *el-Hadîsü hüccetün bi-nefsihî fi'l-'aka'id ve'l-ahkâm* (Riyad: Mektebetü'l-Me'arif, 2005), 13; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 367; Kadir Evgin, *Temel Usul-ü Fıkıh Kitaplarının Sünnet Bölümlerinin Mukayese ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1992), 5.

² Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 22.

³ Ebû's-Senâ Mahbub b. Zeyd el-Lâmişî, *Kitâb fi usûli'l fıkıh*, ed. Abdu'l Ceyyid Türkî (Beyrut: Daru'l-Ğarbu'l-İslâmî, 1995), 58-59.

⁴ Murteza Bedir, “Sünnet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 150.

anlamının gelişim süreci hakkında oldukça detaylı bilgiler vardır.⁵ Ayrıca, Şer’i ilimlerin, ıstılah anlamı açısından Sünnet’i, kendi bakış açıları ve konuları bakımından tanımladıklarını biliyoruz. Bunlara geçmeden önce Seyyid Şer’îf Cürcânî’nin, aynı zamanda Sünnet’in hüdâ ve zevâid ayırımına da temas eden tanımını vermek istiyoruz. Cürcânî, genel olarak yapılan sünnet tanımlarını da yansıtan şu tanıma yapar: “Sünnet, Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirleridir.” O, Sünnet’i bir hüküm kategorisi olarak ise iki şekilde tanımlar: “Sünnet, farz ve vâcib olmaksızın dinde tutulan yol demektir”⁶ ve “Sünnet, zaman zaman terk etmekle beraber Hz. Peygamber’in devamlı yaptığı şeylerdir. Hz. Peygamber’in devam ettiği bu fiilleri ibadet amacıyla yapmışsa “Sünnet-i hüdâ’dır” ve eğer âdet olarak yapmışsa “Sünnet-i zevâid’dır.”⁷

“Takip edilen yol” anlamıyla “sünnet” kavramı Hz. Peygamber için kullanıldığı gibi râşid halifeler ve diğer insanlar için de kullanılmıştır.⁸ Örneğin “Benim ve benden sonraki râşid halifelerin sünnetine uyun”⁹ hadisindeki kullanımı böyledir.

Şafi’î’ye göre ise sünnet, mutlak olarak kullanıldığında sadece Hz. peygamber’in sünneti için kullanılır.

⁵ Sünnet kavramının ortaya çıkışı ve gelişim süreci için bkz: Ahmed Hasan, *İlk Dönem İslam Hukuk Biliminin Gelişimi*, çev. Haluk Songur (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999), 111-140; Muhammed Yusuf Guraya, *Sünnetin Neliği Sorununa Metodik Bir Yaklaşım*, çev. Mehmet Emin Özağar (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1999), 29; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, 14; Ahmet Uyar, *Hicrî İlk Üç Asırda Sünnet Anlayışı* (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2000), 8,18; Mehmet Erdoğan, *Vahiy Akıl Dengesi Açısından Sünnet* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2001), 68; Murteza Bedir, *Fıkıh Mezhep Sünnet* (İstanbul: Dem Yayınları, 2017), 67; Mehmet Ali Yargı, *Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009), 17.

⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *el-Fusûl fi’l-usûl*, ed. Acîl Câsim en-Neşmî (Kuveyt, 1994), 235; Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed b. Ömer b. İsmâ ed-Debûsî, *Takvîmü’l-edille fi’l-usûli’l-fıkh*, ed. Halil Muhyiddin el-Meys (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2001), 77-78; Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Usûlü’s-Serahsî*, ed. Ebû’l-Vefâ el-Efgânî (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1993), 113-114.

⁷ Cürcânî, *Ta’rifât*; İlk dönemde sünnet kavramının kullanıldığı anlamlar için bkz: Hasan, *İslam Hukuk Biliminin Gelişimi*; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, 15.

⁸ Ebû’l-Hasen Ebû’l-Usr Fahrü’l-İslâm Alî el-Pezdevî, *Usûli Fahri’l-islâm el-Pezdevî* (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1997), 1, 136.

⁹ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 5.

Müteehhirînin tamamına göre Sünnet Hz. Peygamber ve başkaları için kullanılır. Hz. Peygamber için kullanıldığında ise, bunu gösteren bir karine gerekir/bulunur.¹⁰

Terim olarak sünnet, şer'î ilimlerin her biri tarafından, kendi açısından tanımlanmıştır.

1. Hadis İlminde Sünnetin Tanımı

Hadis âlimleri, Hz. Peygamber ile ilgili her şeyi “hadis” kapsamında görürler.¹¹ Bu nedenle, hadis ilminde ister sahih ister zayıf olsun Hz. Peygamber’e atfedilen her şey hadis olarak isimlendirilir.¹²

Hadisçiler sünneti “söz, fiil ve takrir olarak Hz. Peygamber’e nisbet edilen şey” olarak tanımlamışlar ve sünnet ile hadisi aynı anlamda kullanmışlardır.¹³ Bu tanım, Hz. Peygamber ile ilgili olan her şeyin hadis ve rivâyet ilmine konu olması bakımındandır.¹⁴ Bu nedenle, hadis âlimleri, Hz. Peygamber’in yaratılışına ve güzel ahlaka dair vasıflarını ve peygamberlikten önceki hallerini de sünnet/hadis içerisinde değerlendirmişlerdir.¹⁵

Hadis âlimlerinin çoğunluğuna göre hadis, sünnet, eser ve haber kavramları aynı anlamlara gelmektedir.¹⁶

Hadis ilminde “sünnet” ve “hadis” kavramlarına daha özel ve ayrıntılı olarak bakıldığında her zaman bu kavramların aynı anlamı ifade etmediği görülür. Nitekim sözlük manasından hareket edildiği zaman sünnet: Hz. Peygamber’in takip

¹⁰ Sa’düddîn Mes’ûd b. Fahriddîn et-Teftâzânî, *et-Telvîh ilâ keşfi hakâiki’t-Tenkîh*, thk. Muhammed Adnân Dervîş (Beyrut: Dârü’l-Erkam b. Ebî’l-Erkam, 1998), 2, 260.

¹¹ Babanzâde Ahmed Naim Bey, *Hadîs Usûlü ve Istılahları*, ed. Hasan Karayığit (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2010), 1.

¹² Subhî es-Salih, *Hadîs İlimleri ve Hadîs Istılahları*, çev. Yaşar Kandemir (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996), 3; Ahmed Naim Bey, *Hadîs Usûlü ve Istılahları*, 4.

¹³ Ali el-Kârî, *Şerhu şerhi Nuhbeti’l-Fiker* (Beyrut, t.y.), 153; Babanzâde Ahmed Naim Bey, *Hadîs Usûlü ve Istılahları*, ed. Hasan Karayığit (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2010), 1; Subhî es-Salih, *Hadîs İlimleri ve Hadîs Istılahları*, çev. Yaşar Kandemir (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996), 3; Bedir, “Sünnet”, 38: 150-153.

¹⁴ Şeref el-Kudât, *Yeni Bir Yöntemle Hadîs İlimleri ve Usûlü*, çev. İbrahim Doğan (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 33; Ahmet Ali Cum’a, *Tablolarla Hadîs Usûlü ve Edebiyatı*, çev. Yavuz Köktaş (İstanbul: İnsan Yayınları, 2013), 135.

¹⁵ Mehmet Avcı, *Hadislerde Sünnet Kavramı* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2009), 21.

¹⁶ Kudât, *Yeni Bir Yöntemle Hadîs İlimleri ve Usûlü*, 34.

ettiği yol demektir. Hadis kelimesinin Hz. Peygamber ile ilgili her şeyi kapsarken sünnetin dinde tuttuğu yolu ifade ettiğini belirtmeliyiz. Nitekim muhaddislerin “falanca hadiste imamdır, sünnette değildir veya hem hadiste hem sünnette imamdır” şeklindeki ifadeleri bu durumu göstermektedir.¹⁷

Elbânî ise Sünnet’i şöyle tanımlar: “Sünnet, Hz. Peygamber’in teşri kastı bulunan sözleri, fiilleri veya takrirleridir. Onun vahiyle ve dini işlerle bağlantısı olmayacak şekildeki dünyevi ve cibillî sözleri ve fiilleri ıstılah anlamında sünnetin dışında kalır.”¹⁸

2. Kelam İlminde Sünnetin Tanımı

Kelam âlimleri, kelâmî bir içerikle kullandıklarında Sünnet kavramını bid’at kavramının karşıtı bir anlam verler. Buna göre, “Sünnet, Hz. Peygamber’in ve sahabenin itikatta takip ettikleri yol demektir.” Onlar İslam coğrafyasının genişlemesiyle birlikte bid’atların artması sonucunda selefin itikâdî tutum ve esaslarını ortaya koymak amacıyla yazdıkları eserlere “Kitabu’s-Sünne” ismini vermişlerdir.¹⁹ Bu nedenle, itikâdî meselelerde Hz. Peygamber ve sahabenin tutumu “Sünnet” kavramıyla ifade edilmiştir.

3. Fıkıh ve Fıkıh Usulü İlminde Sünnetin Tanımı

Fıkıh ve Fıkıh Usulü eserlerinde sünnet iki açıdan tanımlanır. Birincisi, şer’î bir delil olarak yani icmâlî bir delil olması ve icmâlî delilin adı olması bakımından, ikincisi ise, şer’î hükmün kısımlarından biri olması bakımındandır.

a. İcmâlî Delil Olarak Tanımı

Fıkıh Usulü ilminde “Sünnet” Kur’ân’dan sonra ikinci kaynak ve delildir. Bu nedenle Fıkıh usulcüleri sünneti öncelikle icmâlî delil olması hasebiyle

¹⁷ Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, 5.

¹⁸ Elbânî, *el-Hadîs*, 13.

¹⁹ İlyas Çelebi, “Sünnet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 153.

tanımlarlar. Bu açıdan tanımlandığında Sünnet, “şer’i delil olmaya uygun olması açısından Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirleri demektir”.²⁰

Nitekim Hanefî usulcülerden Cessâs sünneti “Hz. Peygamber’in uyulması ve devam edilmesi için yaptığı şey” olarak tanımladığı gibi,²¹ “Hz. Peygamber’in sevaba hak kazanılması amacıyla söylediği veya yaptığı şeyler şeklinde de tanımlar.²²

Hanefilerin sünnet tanımlarında Hz. Peygamber’in bir konudaki tutumu, yapmaya devam ettiği şey ve tutumun vasfı öne çıkar. Ayrıca Hulefâ-yi râşidîn ve sahabenin yolu da Hanefilere göre sünnet kavramı adı altında ifade edilir.²³

b. Hüküm Türü Olarak Tanımı

Hanefî usulcüler, bir hüküm kategorisi olarak tanımladıklarında Sünnet ile, Hz. Peygamber’in farz ve vâcibler dışında sevap amacıyla/dinî bir davranış ya da söz olarak ortaya koyduğu şeyleri kastederler.²⁴ Bu anlamıyla sünnet, Hz. Peygamber’in bize farz ve vâcib kılmaksızın devam ettiği şeydir.²⁵

Hanefî fıkıh usûlü geleneğinin dışındaki usulcüler hüküm kategorisi olarak Sünnet’i, Mendûb içerisinde tanımlarlar.²⁶ Yani onlara göre bir hüküm çeşidi olarak Sünnet, yapılması zorunlu olmamakla beraber teşvik edilmiş iş veya davranış olarak tanımlanır.²⁷ Bu açıdan sünnet, “farz ve vâcib olmaksızın dinde tabi olunan yol” şeklinde ifade edilmiştir.²⁸

²⁰ Muhammed b. Ali Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl* (Dımaşk, 1999), 1, 95; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 515.

²¹ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 235.

²² Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 236.

²³ Pezdevî, *Usûl*, 1, 136; Bedir, “Sünnet”, 38: 150-153; Metin Yiğit, *Ebû Hanîfe'nin Usul Anlayışında Sünnet* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009), 100.

²⁴ Pezdevî, *Usûl*, 1, 136.

²⁵ Lâmişî, *Kitâb fi usûli'l-fikh*, 58-59.

²⁶ Ebû'l-Hasen (Ebû'l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed el-Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, thk. Abdürrezzâk Afîfî (Riyâd: Dâru's-Samî'i, 2003), 1, 163, 234; Ebû Abdullah Fahreddîn Muhammed b. Ömer Fahreddîn er-Râzî, *el-Mahsûl fi ilmi usuli'l-fikh*, ed. Tâha Câbir Feyyâz Alvânî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992), 1, 107; Recep Çetintaş, *İlk Beş Asır Fıkıh Usûlü Literatüründe Teklîfî Hüküm Terminolojisi* (Marmara Üniversitesi, 2014), 134.

²⁷ Râzî, *el-Mahsûl*, 1, 128; Ağırman, “Hadisçilerin Sünnet / Hadis Tarifinde Yer Alan ‘Vasf’ Kavramı Üzerinde Bir Yorum”, 102.

²⁸ Sebahattin Erkmen, *Hanefî ve Şâfiî Usulcülerin Sünnet Anlayışı: Debûsî ve Sem'ânî Örneği* (Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, 2013), 41.

Sünnetin hükmü, farz ve vâcip kılınmaksızın kişiden yerine getirilmesinin istenmesidir. Çünkü sünnet ihyası bize emredilmiş yoldur. Hatta terki ile kişi kınanır.²⁹

II. SÜNNETİN TAKSİMİ

Sünnet farklı açılardan taksim edilmiştir. Ancak bunlar doğrudan konumuzla ilgili olmadığı için Sünnetin çeşitli taksimlerine yer vermeyeceğiz.

Doğrudan konumuzu ilgilendirdiği için sünnetin hüküm ve yapısı bakımından taksimini inceleyeceğiz.

A. Yapısı Bakımından Sünnet

Bu açıdan Sünnet, bilinen ve yaygın kullanılan haliyle kavli sünnet, fiilî sünnet ve takrîrî sünnet olarak üç kısımda incelenir.³⁰

1. Kavli Sünnet

Kavli sünnet Hz. Peygamber'in insanları irşad etmek, onlara örnek olmak veya dinin hükümlerini onlara bildirmek için söylemiş olduğu sözlerdir. Örneğin Hz. Peygamber'in "Ameller niyetlere göredir ve herkes niyetinin karşılığını alacaktır..."³¹ sözü bu tür sünnete örnektir.

Hz. Peygamber'in sözleri dini açıklamak, şer'i bir hüküm belirtmek için söylenmişse dini hükme kaynaklık teşkil eder. Böyle bir vasfı bulunmayan beşerî ve dünyevi sözleri ise şer'i bir hüküm için kaynaklık teşkil etmez.³² Dolayısıyla Hz. peygamber'in dini beyân içerikli sözleri hüküm olarak farza, vâcip e, mendûba ve mübahlığa delâlet edebilir.

2. Fiilî Sünnet

Fiilî Sünnet, Hz. Peygamber'in bir hüküm kaynağı olarak dikkate alınabilen fiilleridir. Abdest alması, namaz kılması, hacetmesi bu tür sünnete örnektir.

²⁹ Pezdevî, *Usûl*, 1, 136.

³⁰ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 135.

³¹ Müslim, "İmare", 155.

³² Abdullah Kahraman, *Fıkıh Usûlü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 97-98.

Hadis ilmi açısından bakıldığında, Hz. Peygamber ile ilgili bütün rivâyetler “hadis” kavramına dahil olduğu için, ondan nakledilen bütün davranışlar “hadis” olarak nitelendirilir. Ancak usul âlimleri, delil olması bakımından onun fitrî ve cibillî davranışlarını ve ona has hükümleri sünnet kavramının çerçevesine dâhil etmezler.

Usûlcüler, genel olarak Hz. Peygamber’in fiillerini üç kısma ayırırlar:³³

a. Hz. Peygamber’in Şer’i Delil Teşkil Eden Fiilleri

Bu tür fiilleri, ümmeti için bağlayıcılık arz eden fiilleridir. Yani, bu tür fiiller, ümmet için hüküm kaynağı ve delil olan fiillerdir. Hz. Peygamber’in Kur’an’ı beyân etmek veya müstakil olarak teşrîde bulunmak maksadıyla icra etmiş olduğu fiillerin hepsi bu kapsama girer.³⁴ Dinin öğretilmesini ve açıklanmasını sağlayan bu fiillere uyulması gerekir. Bu fiillerde iki kısımda incelenmektedir.³⁵

1) Hz. Peygamber’in Müstakil Hüküm Vaz’ Eden Fiilleri

Hz. Peygamber’in yapmış olduğu fiillerin bir kısmı müstakil hüküm vaz’ etme amacı taşımaktadır. Böyle fiillerin vâcip mi, mendup mu yoksa mübah mı olduğu konusunda fıkıh usulcülerini farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Eğer Hz. Peygamber’in yaptığı fiilin vasfı biliniyorsa o vasıfla ona uymak gerekir. Eğer fiilin şer’i vasfı bilinmiyorsa ve ibâdet vasfı taşıyorsa ona uymak müstehap olur. Sahabenin bu tür fiillere ittibâsı bilinmektedir. Devamlı olmamak üzere iki rek’at nafile namaz kılmak buna örnek olarak verilebilir. Eğer fiil Allah’a ibâdet türlerinden değilse prensip olarak o fiil mubahtır. Alım-satım, kira akitleri yapmak gibi.³⁶

³³ Zekiyüddin Şa’ban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kafi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2015), 73; Kahraman, *Fıkıh Usûlü*, 99.

³⁴ Cessâs, el-Fusûl, 3,135; Yiğit, *Ebû Hanifenin Usul Anlayışı*, 190.

³⁵ Şa’ban, *İslam Hukuk İlmi*, 102.

³⁶ Kahraman, *Fıkıh Usûlü*, 102-103.

2) Hz. Peygamber'in Kur'an'ın Mücmelini Beyân İçin Yapmış Olduğu Fiiller

Bu tür fiillere namaz, oruç ve hac gibi ibadetlerle ilgili fiiller örnek oluşturur. Bu tür fiillere ittibâ etmenin gerekli olduğunu bizzat Hz. Peygamber ifade etmiş ve şöyle buyurmuştur: “Ben namazı nasıl kılıyorsam siz de öyle kılınız”³⁷, “Hac ibadetinizin menasikini benden alınız.”³⁸. Bu hadislerden birincisi namazı emreden mücmel âyetlerin açıklamasıdır. İkincisi ise “Oraya gitmeye imkân bulanların beytullah'ı haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerine bir hakkıdır.” (Âl-i İmran, 3/97) âyetinin açıklamasıdır. Bu tür sünnetler, beyân ettikleri şeyin hükmünü alır. Mesela Hz. Peygamber'in farz bir hükmü açıklaması durumunda fiilin hükmü de farz olur.³⁹

b. Hz. Peygamber'in Şahsına Mahsus Olan Fiilleri

Bazı hükümler Hz. Peygamber'e mahsustur ve bunlar şer'î deliller ile bilinmektedir. Bu hükümler literatüre “hasâis” adıyla geçmiştir.⁴⁰ Bu tür fiiller Hz. Peygamber'e mahsus olduğundan onun dışındaki kimseler için aynı hükmü ifade etmezler. Örneğin teheccüt namazı Hz. Peygamber'e farzdır. Bu husus âyeti kerime ile sabittir. Bu nedenle teheccüt namazının müslümanlara farz olduğu söylenemez.⁴¹ Müslümanlar teheccüt namazını farz hükmü ile değil nâfile hükmü ile kılarlar.

c. Hz. Peygamber'in Beşer Olması Hasebiyle İşlediği Fiiller

Hz. Peygamber'in bazı fiilleri, insan olması yönüyle ondan sadır olan fiilleridir. Bu tür fiiller, Allah Teâlâ'dan bir tebliğ ve Allah'ın dinini açıklama niteliği taşımayan normal beşerî davranışlardır. Bu tür fiiller şer'i hükümlere delil oluşturmamaktadır. Bu durumda böyle fiillere ittibâ edilmesi zorunlu değildir. Hz. Peygamber'in yemesi, içmesi, giyinmesi gibi fiilleri bu tür fiillere örnektir.

³⁷ Buhâri, “Ezan”, 18.

³⁸ Nesâî, “Menâsik”, 220.

³⁹ H. Yunus Apaydın, *İslam Hukuk Usulü* (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2017), 49.

⁴⁰ Yiğit, *Ebû Hanifenin Usul Anlayışı*, 190.

⁴¹ Kahraman, *Fıkıh Usûlü*, 101.

3. Takrîrî Sünnet

Takrîrî sünnet Hz. Peygamber'in görmüş olduğu bir fiil karşısında veya duymuş olduğu bir söz karşısında sükût emesidir. O bir söz duyduğunda veya bir fiil gördüğünde eğer bunları onaylamışsa kimi zaman sükût eder kimi zaman da tebessüm ederdi. İster sükût etsin ister tebessüm etsin bunlar Hz. Peygamber'in o sözü veya fiili onayladığına delâlet eder. Bu nevi sünnetin delil sayılmasının sebebi şudur: Hz. Peygamber İslam dinini tebliğ ve tebyin etmek için gönderilmiştir, dolayısıyla dinen caiz olmayan bir şey karşısında onun sessiz kalması düşünülemez.⁴² Hz. Peygamber'in bir söz veya fiil karşısında sükût etmesi bunların meşru olduğuna delâlet eder.⁴³

B. Hüküm Bakımından Sünnet

Bu açıdan sünnetin taksimi hususunda farklı yaklaşımlar vardır. Genellikle Hanefî fıkıh usulü eserlerinde sünnet, çerçevesi kesin çizgilerle belirlenmemiş olmakla birlikte “sünnet-i hüdâ” ve “sünnet-i zevâid” olmak üzere ikiye ayrılır.

Bunun yanında usulcüler Hz. peygamber'in dini içerikli sünnetlerini daima yapıp yapmamasına göre müekked sünnet ve gayri müekked sünnet olmak üzere ikiye ayırmışlardır.

1. Sünnet-i Hüdâ ve Sünnet-i Zevâid

Hanefîler sünneti iki kısma ayırmışlardır: Bunlardan birincisine “sünnetü'l-hüdâ”, ikincisine “sünnetü'z-zevâid” adını vermişlerdir. Sünnet-i Hüdâ, genellikle, yerine getirilmesi hidâyet ve dinin ikmâli olup terki dalâlet olan sünnet” şeklinde tanımlanır.⁴⁴ Sünnet-i zevâid ise “yapılması fazîlet olmakla birlikte terkinde kerâhat ve isâet olmayan sünnet” şeklinde tanımlanır.

Bayram namazları, ezan, kâmet ve cemaatle namaz gibi sünnetler birinci tür sünnete örnek teşkil eder. Bazı usulcülerce dinin temel alâmet ve işaretleri (şe'âir) niteliğindeki bu sünnetler için “vâcip derecesinde” ve “vâcip e benzer” gibi

⁴² Şa'ban, *İslam Hukuk İlmi*, 73.

⁴³ Cessâs, 3, 235; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 49-50.

⁴⁴ Pezdevî, *Usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*, 1, 139.

ifadeler kullanılmıştır. Bunun yanında, bir belde halkının bunları tamamıyla terk hususunda ısrar etmesi durumunda, onlara karşı kamu otoritesince zor kullanılabileceği belirtilmiştir. Sünnet-i hüda için, “dini vecibeleri tamamlayıcı ve ikmal edici vasıf taşıyan sünnetler” şeklinde de tanımlar yapılmıştır. Bu yaklaşıma göre de bu tür fiilleri işleyen sevap alır terk eden ise cezayı hak etmese de kınama ve azarlamaya müstahak olur. Bunların bir belde toplu olarak terk edilmesi ise caiz görülmemiştir.⁴⁵

Usûl eserlerinde birinci türe verilen örneklerde genellikle yeknesaklık vardır. Ancak, ikinci kısım olarak ifade edilen “sünnet-i zevâid”e dair örneklerde aynı yeknesaklık bulunmamaktadır. Bu tür sünnete Hz. Peygamber’in giyim kuşama ve oturup kalkması gibi örnekler verilmektedir.⁴⁶

2. Mükked Sünnet ve Gayri Mükked Sünnet

Hanefî âlimleri tarafından yapılan bir ayırıma göre Sünnet “mükked sünnet” ve “gayri mükked” olmak üzere iki kısma ayrılır. Mükked Sünnet, Hz. Peygamber’in devamlı yaptığı ve sırf bağlayıcı olmadığını göstermek için nadiren terk ettiği şeylerdir. Abdest alırken ağıza ve buruna su vermek ve öğle namazının farzından önce dört rrekat nafîle namaz kılmak gibi. Bu kısma giren sünnetleri yerine getiren sevabı hak eder, terk eden ise cezayı hak etmemekle beraber kınanma veya azarlanmaya müstahak olur.

Gayri mükked sünnet, tâat türünden olup Resûlullah'ın bazen yapıp bazen terk ettiği sünnetleridir. İkinci ve yatsı namazlarının farzlarından önce kılınan dörder rek'at namaz, pazartesi ve perşembe günleri tutulan oruç bu türe örnek verilebilir. Bu kısma giren sünnetleri yerine getiren sevabı hak eder, yapmayan ise kınanma veya azarlanmaya müstahak olmaz.⁴⁷

⁴⁵ Ubeydullah b. Mes'ud Sadrüşşerîa, *et-Tavzih fî halli gavâmizi't-Tenkîh*, ed. Zekerîyyâ Umeyrât (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996), 2, 258; Ebü'l-Bekâ Kefevî, *el-Küllîyyât* (Beyrut, 1993), 498; Muhammed Emîn İbn-i Abidin, *Reddû'l-Muhtâr*, t.y., 2, 374-375; Erdoğan, *Vahiy Akıl Dengesi Açısından Sünnet*, 260; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 149.

⁴⁶ Pezdevî, *Usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*, 1, 139; Alâüddîn Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr 'an Usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 3, 450.

⁴⁷ Ferhat Koca, “Sünnet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 2010), 38: 154-155; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 149.

III. HZ. PEYGEMBER'İN FİİLLERİNİN BEYÂN VASFI

Beyân kelimesi sözlükte açık olmak, ortaya çıkmak, ayrılmak gibi anlamlara gelir.⁴⁸

Bir fıkıh usulü terimi olarak beyân “bir ifadede bulunan anlam kapalılığını giderip onu muhatabın anlayacağı şekilde ifade etmek” demektir.⁴⁹

Burada açıklama işinin mi, açıklama vasıtasının mı yoksa açıklamanın neticesinde ulaşılan şeyin mi beyân olduğu hususu usulcüler tarafından tartışılmıştır. Hanefi usulcülerin çoğunluğu maksadın açıklanmasını beyân olarak nitelemişlerdir.⁵⁰

Beyân yetkisi şüphesiz ki Allah'a aittir. Zira O'nun Kur'an'ı indirmesi müstakil olarak bir beyândır. Kur'an'ın açıklanması ve uygulaması olan Sünnet de Kur'an'ın bir beyânıdır. Dolayısıyla beyân, Allah ve Resûl'ü tarafından yapılmaktadır.

Sünnet'in ümmet için delil olmasının dayanağı Kur'an'dır. Zira Kur'an, kendisinin Allah kelamı olduğunun isbatı olduğu gibi, onu getirenin de peygamber olduğunun dayanağı ve delilidir.⁵¹

Hz. Peygamber'in peygamberlikle ilgili olarak “tebliğ” ve beyân” olmak üzere iki temel görevi vardır. “Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et...” (Mâide, 5/64), “Ey Peygamber, sana da ez-Zikr'i/Kur'an'ı, kendilerine indirileni beyân edesin diye indirdik...” (Nahl, 16/44, 64) gibi âyetler bu durumu belirtmektedir.

Kur'an'ın Hz. Peygamber tarafından beyânı, kavî olduğu gibi fiili de olmaktadır. Nitekim namaz ve hac gibi ibadetleri fiiliyle beyân ettiğini bizzat kendisi söylemiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in fiillerine ittibâ konusu tartışılırken, onun fiilinin aynı zamanda şer'î hükmü beyân vasfının da bulunduğu hususu dikkate alınmalıdır.

⁴⁸ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 221.

⁴⁹ İbrahim Kâfi Dönmez, “Beyân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 6: 23; Ali İhsan Pala, *Fıkıh Usulü Açısından Beyân* (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1995), 13; Adem Yerinde, *Ahkam Âyetlerinin Tefsirinde Sünnetin Yeri* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1997), 138.

⁵⁰ Dönmez, “Beyân”, 6: 23; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 268.

⁵¹ Yusuf b. Hüseyin el-Kirmastî, *Zübdetü'l vusûl ilâ umdeti'l usûl*, thk. Abdurrahman Haçkalı (Beyrut: Dâru's-Sâdır, 2008).

Hız. Peygamber'in vahyin kontrolünde olması ve Kur'an-ı Kerim'de "Nebî size neyi verdiyse alın, neyi de size yasakladıysa onu terk edin" (Haşır, 59/7) ve "Resûle itâat eden Allah'a itâat etmiş olur" (Nisa, 4/80) gibi Hız. Peygamber'e itâati ve ittibâyı emreden birçok âyetin bulunması, Hız. Peygamber'in sünnetinin yerini ve önemini ortaya koymaktadır.⁵²

Hız. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinin beyân değeri hem müstakil hüküm kaynağı olmasından hem de Kur'an'ı açıklama/beyân etme niteliğinden dolaydır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Hız. Peygamber'in görevlerinden bir tanesi olan beyân işi çeşitli türlerde olmaktadır. Bu türlerden bir tanesi de anlamlarında kapalılık bulunan âyetleri bizlere açıklamaktır. Bu açıklama işi fıkıh usulünde beyân terimiyle ifade edilmektedir.⁵³ Kur'an'da anlamları kapalı olarak bulunan âyetlerin açıklanma işi de çeşitli şekillerde olmaktadır. Bunlar da dört türdür.

Birinci tür beyân Kur'an'da bulunan mücmel lafızların açıklanmasıdır.⁵⁴ Örneğin âyette geçen "salât" kelimesinin namaz kılmak olduğu ve bu namaz kılmanın ne şekilde, hangi vakitlerde olması gerektiği hususu bizzat Hız. Peygamber tarafından insanlara açıklanmış yani beyân edilmiştir. Diğer bir örnek "Hasat edildiği gün hakkını verin" (En'am, 6/141) âyeti kerimesini Hız. Peygamber'in Hız. Mu'âz'a şu sözü bir açıdan beyân etmektedir: "Onlara, Allah'ın onların mallarından ödemeleri gereken bir hakkı farz kıldığını ve zenginlerinden alınıp fakirlerine verileceğini bildir."⁵⁵

İkinci tür beyân da Âyetlerde bulunan müşkil lafızları açıklama sadedinde olan beyandır. Örneğin âyette geçen "Beyaz iplik siyah iplikten ayrılınca kadar yiyip için" ifadesindeki beyaz ve siyah ipliklerin gündüzün aydınlığı ve gecenin karanlığı anlamlarında geldiklerini bildiren açıklama bu tür beyâna örnektir.

Üçüncü bir beyân türü ise Kur'an'da bulunan genel (amm) lafızların tahsis edilmesi şeklindedir. Örneğin "İnanıp da imanlarına zulüm katmayanlar varya işte güven onlarıdır ve onlar doğru yolu bulanlardır" (En'am 6/82) âyetinden sonra

⁵² Yerinde, *Ahkam Âyetlerinin Tefsirinde Sünnetin Yeri*, 41.

⁵³ Yerinde, *Ahkam Âyetlerinin Tefsirinde Sünnetin Yeri*, 138; Pala, *Fıkıh Usûlü Açısından Beyân*, 13.

⁵⁴ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 1, 327.

⁵⁵ Buhâri, "Zekât", 1.

ashaptan bazıları Hz. Peygamber'e gelerek hangimiz imanına zulüm karıştırmıyor ki demişlerdir Nebî de onlara burada ki zulmün onların anladığı anlamda zulüm olmadığını bunun şirk anlamına geldiğini beyân etmiştir.

Dördüncü tür olarak beyân ise âyetlerde herhangi bir şart ile takyîd edilmemiş yani bir şarta veya vasfa bağlanmamış ifadeleri takyîd etmek suretiyle yapılan beyândır. Bunun örneği de “Hırsızlık eden erkek ve kadının ellerini kesin” (Maide 5/38) âyetindeki ellerin nereden kesileceği konusuna Hz. Peygamber bilekten aşağı kesilmesi gerektiği konusunda açıklık getirmiştir.⁵⁶

Beyân konusunda diğer bir tür de sünnetin Kur'an'ı teyit etmesidir.

Hz. Peygamber'in fiilinin/sünnetinin bir kısmı Kur'an'ın hükmünün uygulanması ve teyit ve takrir edilmesidir. Bu sınıfa giren fiilleri, daha önce Kur'an tarafından vaz' edilmiş ve beyâna ihtiyacı olmayan bir hükmün uygulanması şeklindedir. Hanefîler bu tür sünnet için “Kur'an'a muvafık (يوافق) ve Kur'an ile örtüşen (يواطئ) sünnet” tabirlerini kullanırlar.⁵⁷ Hz. Peygamber'in abdest alması, nikâh ve talakla ilgili verdiği hükümler bu tür sünnete örnek olarak verilebilir.

Beyân konusundaki diğer bir tür de sünnetin Kur'an'da olmayan hükümler getirmesidir. Örnek olarak fıtır sadakası ve vitir namazı verilebilir.⁵⁸

Bizim esas alacağımız usul olan Hanefî usulünde beyân beş kısımda incelenmektedir.⁵⁹ Bunlar:

Beyân-ı Takrir: Bir sözün anlamını tevil ve tahsise mahal bırakmayacak şekilde güçlendirmek demektir. Beyân-ı takrir iki şekilde gerçekleşmektedir. İlki âmm lafzın tahsis ihtimalini ortadan kaldıran bir açıklama gelmesidir. Diğer ise hass lafzın tevil ihtimalinin ortadan kaldırılmasıdır. Tevil ihtimalini ortadan kaldırmaya örnek olarak “Yeryüzünde yürüyen canlılar ve kanatlarıyla uçan kuşlar sizin gibi birer ümmettir.” (En'âm, 6/38) âyetidir. Burada geçen “tair” kelimesinin hakikat manası kuş olsa da Arapçada bu kelime hızlı hareket etmekten kinaye olarak müjdeci ve haberci olarak da kullanılır. Burada “tair” kelimesinin kuş anlamından başka bir manada kullanılamayacağına dair yapılan açıklama ise

⁵⁶ Pala, *Fıkıh Usûlü Açısından Beyân*, 46-47.

⁵⁷ Yargı, *Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri*, 201.

⁵⁸ Şa'ban, *İslam Hukuk İlmi*, 90.

⁵⁹ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 221.

“kanatlarıyla uçan” şeklindeki ifadedir. Tahsis ihtimalini ortadan kaldırmaya yönelik olarak verilen örneklerden bir tanesi ise “Meleklerin tamamı hep birlikte secde ettiler.” (Hicr, 15/30) âyetidir. Burada geçen “tamamı” lafzı meleklerin bir kısmının secde etmiş olabileceği ihtimalini ortadan kaldırmaktadır.

Beyân-ı Tefsir: Hafî, mücmel ve müşkil gibi manalarında kapalılık bulunan lafızları açıklamaktır. Örneğin Kur’an’da geçen “salat” kelimesinin namaz, “sıyam” kelimesinin ise oruç olduğu Hz. Peygamber tarafından hem fiilî hem de sözlü olarak açıklanmıştır.

Beyân-ı Tağyir: Asıl anlamını sonda açıklamak suretiyle sözün mücebini değiştirmektir. Örneğin “Allah alışverişi helal kıldı” lafzından sonra gelen “Ribayı ise haram kıldı” ifadesiyle faiz içeren alışverişlerin kapsam dışı bırakıldığı anlaşılmaktadır.

Beyân-ı Zaruret: Asıl olarak beyân vasıtası olamayan bir şey ile açıklanmaya ihtiyaç duyulan şeyi açıklamaktır. Bu tür beyân mevcut bir ifadeye dair bir açıklama olmayıp bir şeyin bizatihi varlığının beyân sayılmasıdır. Örneğin ölen kişinin çocuğu yoksa ve ona anne ve babası mirasçı olmuşsa burada annenin payının üçte bir olduğunu bildiren ifadeden babanın payının da üçte iki olduğu zaruri olarak anlaşılmaktadır.

Beyân-ı Tebdil: Yapılan beyân ile daha önceden yapılmış olan beyân hükümlerinin tamamının veya bir kısmının kaldırılmasıdır ki Hanefî Usulünde bu konu “nesih” başlığı altında incelenmektedir.⁶⁰

IV. FİİLE HAKİKATEN EMİR DENİLİP DENİLMEMEYECEĞİ MESELESİ

Usulcülerin Hz. Peygamber’in fiillerine ittibâ hususunda naklettikleri bilgilerden anlaşıldığı gibi, konuyla ilgili görüşlerden biri de Hz. Peygamber’in vasfı bilinmeyen fiillerine uymamızın vâcib olduğu görüşüdür. Yani fiil, ittibâ konusunda vucûbiyeti gerektirmektedir. Dolayısıyla konu, bir açıdan, dilde emre mahsus sîğaların dışında, fiile de emir denilip denilemeyeceği ve fiille vucûbiyetin sabit olup olmayacağı tartışması ile de kesişmektedir. Tartışmalarda olduğu gibi,

⁶⁰ Muhammed Süleyman el-Eşkî, *Ef’âlû’r-Resûl* (Kuveyt: Mektebetu’l-Menari’l-İslamiyyeti, 1978), 76.

fiile de hakikat anlamında “emir” denilirse, bu görüş sahipleri için bir delil mesabesinde olmaktadır. Bu nedenle, konuyla ilgili görüşleri vermeden önce, fiile hakikat yoluyla emir denilip denilmeyeceği hususundaki görüşlere kısaca temas etmek istiyoruz.

Usûlcülere göre “emre mahsus sîğaya, hakikat anlamında emir kavramı kullanılır. Dolayısıyla bununla vücûbiyet sabit olur. Fiilin emir olarak isimlendirilmesi durumunda bunun hakikat olarak kabulü ve onunla îcâbın sabit olup olmaması hususunda ihtilaf vardır. Abdulaziz el-Buhârî, Hanefîlere göre fiile hakikat olarak emir denemeyeceğini ve ondan îcâb çıkarılmayacağını, diğer usulcülere göre ise fiile hakikaten emir isminin verilebileceğini-denilebileceğini ve ondan îcâb çıkarılabileceğini söyler. Yani, Hz. Peygamber’in fiilleri de bazılarına göre, emir olduğunda ittifak bulunan “if’al” (yap) sözü gibi mûcibdir.⁶¹

Buhârî, bu meseleyi şöyle bir soruyla izah eder: Hz. Peygamber’in zellelerinden, yeme içme gibi fitri olanlardan ve duha ve teheccüd gibi ona mahsus şeylerden olmayan fiilleri ile mücmelin beyânı olanların dışındaki bir fiili bize nakledildiğinde, bu fiil hakkında “Hz. Peygamber bize bunu emretti” diyebilir miyiz?

Kendisinden yapılan iki rivâyetten birinde İmam Mâlik, Ebu'l-Abbas b. Şurayh, Ebû Said el-İstahrî, Ebû Ali b. Ebû Hureyre ve Şafîi’nin ashabından Ebû Ali b. Hayran’a göre buna da hakikat olmak üzere emir denir ve o fiilde ona uymak bize vâcib olur. Ulemanın ‘âmmesine göre, fiil hakkında emir kelimesi hakikat yoluyla kullanılamaz ve o fiile ittibâ’da bize vâcib olmaz. Ancak fiil, bir mücmelin beyânı ise ittibâ icmâen vâcib olur.⁶²

Cessâs “emir” lafzının fiil için hakikat olarak kullanılıp kullanılmayacağını tartışır ve emre mahsus sîğanın dışındaki şeyler için “emr” kelimesinin ancak mecazen kullanılabileceğini söyler.⁶³ Cessâs, Hz. Peygamber’in mücerred fiilinin vücûb ifade etmeyeceği hususunu açıkça belirtir. Ona göre Hz. Peygamber’in fiilinin zahiri vücûbiyete delâlet etmiyorsa ve onu bizden yapmamızı istediğine dair bir bilğimiz de yoksa o fiili vâcib vasfıyla yapmak bize caiz olmaz. Böyle bir

⁶¹ Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 1, 156.

⁶² Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 1, 156.

⁶³ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 218.

durumda o fiili vâcip vasfıyla yapmamız itâat ve ittibâ olmaz. Eğer vâcip olduğunu söylersek elimizde bir delil olmaksızın fiilin bize böyle bir şey emrettiğine hükmetmiş oluruz. Yani sırf bir fiili yapmış olması onun bize vâcip olduğu anlamına gelmez. Üstelik bazen kendisi bir şeyi yaptığı halde bizden onu yapmamızı istememiş olabilir. Dolayısıyla onun hükmünü bilmediğimiz fiili, bizden bir şeyi yapmamızı isteme emri gibi değildir. Çünkü o bize yapmamızı istediği şeyi emreder. Emrin zahiri emredilen şeyi yapmamızı gerektirir. Bu nedenle fiili ile kavli farklıdır.⁶⁴

Konuyu Ebû Hanîfe'nin bakışını da gösteren bir örnekle izah edebiliriz. İmam Muhammed'in aktardığına göre Ebû Hanîfe, Mekke'den dönen kimsenin Zuhuleyfe'den geçerken dilerse konaklayıp namaz kılabilceğini ancak bunun vâcip olmadığı kanaatindedir. Medîne ehline göre Zuhuleyfe'de konaklayıp namaz kılmadan geçmek ise caiz değildir.

İmam Muhammed, Ebû Hanîfenin görüşlerini gerekçelendirirken Allah Resûlünün ve onu izleyen İbn Ömer'in bunu vâcip görerek yapmadıklarını kaydeder. Aksi takdirde, Allah Rasûlü'nün ve ashâbının bu durumu fiilden daha açık bir şekilde yani sözlü bir ifadeyle beyân edeceklerini belirtir. Bu da Ebû Hanîfe'ye göre (inmek ve konaklamak gibi) cibillî ve beşerî davranışların vâcip telakki edilmeden yapılabileceğini göstermektedir.⁶⁵ Bu yaklaşımdan, İmam Muhammed'in de mücerred fiil ile emir olmayacağını ve bunun için ayrı bir delil ve karine gerektiği görüşünde olduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁴ Cessâs, *el-Fusûl fî'l-usûl*, 3, 217.

⁶⁵ Yiğit, *Ebû Hanîfenin Usul Anlayışı*, 175.

İKİNCİ BÖLÜM
KALSİK DÖNEM HANEFÎ FIKİH USÛLÜ ESERLERİNDE HZ.
PEYGAMBER'İN FİİLLERİ KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLER VE
SÜNNETİN “SÜNNET-İ HÜDÂ” VE “SÜNNET-İ ZEVÂİD” ŞEKLİNDEKİ
TAKSİMİYLE KARŞILAŞTIRILMASI

I- KLASİK DÖNEM HANEFÎ FIKİH USÛLÜ ESERLERİNDE HZ.
PEYGAMBER'İN FİİLLERİ KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLER

Hiz. Peygamber'in söz veya fiillerinin dini bir nitelik taşıyıp taşımadığı hususunun belirlenmesi, dini hüküm kaynağı olan Sünnet'in kapsamının tanımlanması açısından önemlidir.

Hanefî fıkıh usulcileri, Ebû Bekr el-Cessâs'ın el-Fusûl fi'l-usûl adlı eserinden itibaren, çalışmalarında bu konuya yer vermişlerdir. Hanefî usulciler Hiz. Peygamber'in sünnetini kavı, fiil ve takrir olarak üç kısma ayırdıktan sonra onun fiilleriyle sabit olan hüküm türlerini ve fiillerine ittibâyı tartışır. Bu tartışmada onlar, Hiz. Peygamber'in fiillerini; hangi vasıfla yaptığı bilinen fiilleri ve vasfı bilinmeyen fiilleri olmak üzere ikiye ayırarak incelerler.

A. Ebû Bekr el-Cessâs

Cessâs'ın el-Fusûl fi'l-Usûl adlı eseri, giriş bahisleri eksik olmakla birlikte, günümüze ulaşan ilk sistematik Fıkıh usûlü eseri olarak kabul edilmektedir. Buna rağmen Cessâs, Hiz. Peygamber'in fiilleri konusunu, gâyet mufassal bir şekilde işlemiştir.

1. Teklifî Hükümlerin Beyân Edilmiş Olması

Cessâs, konuya şöyle bir temel ilkeyi ifade ederek başlar: “Vâcip/farz olan şeyleri terk ederek harama düşmememiz ve mendup olan şeyleri de yaparak sevabına nâil olabilmemiz için, bu tür hükümlerin mutlaka bize açıklanmış olması gerekir.”⁶⁶ Yani O, mübahın dışında kalan hükümlerin bize açıklanmamış olmasını

⁶⁶ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 227-228.

kabul etmez. Dolayısıyla, ona göre, İslâm'da farz, vâcip, mendup, mekruh ve haram olan şeyler açıklanmıştır. Bütün mübahların açıklanmasına ihtiyaç olmadığı için Hz. Peygamber'in hepsini bize açıklamaması caizdir.

2. Hz. Peygamber'in Fiillerinin Hükümünü Bilme Yolları

Cessâs, öncelikle sünneti tanımlayarak, konuya başlar. Ona göre Hz. Peygamber'in sünneti, kendisine uyulması ve devam edilmesi için yaptığı veya söylediği şeydir.” Sünnet ikiye ayrılır: Söz ve fiil. O, takrîr sünneti, fiilî sünnetin bir kısmı olarak ifade eder. Hz. Peygamber'in, bir kimseyi bir şey yapıyor olarak gördüğü halde ona karşı çıkmaması takrirdir. Bu şekilde O, gördüğü ve karşı çıkmadığı şeyi, o kişinin yaptığı vecih/hüküm üzere ikrar etmiş olur. Zira onun Allah'ın hükmüne muhalif bir şey görüp de susması mümkün değildir.⁶⁷

Hz. Peygamber'in şer'î hükmü açıklama yollarından biri de onun fiilleridir. Dolayısıyla, onun fiillerinin hükümleri de bilinmelidir. Cessâs'a göre Hz. Peygamber'in fiillerinin hükümlerini bilme yolları şunlardır.

1-Kur'an'da varid olan icâb, nedb veya ibâha ifade eden genel bir hükmün beyânı sadedinde olan fiilidir. Cessâs'a göre bu durumda onun fiilinin hükmü beyân ettiği genel hükme tabidir. Genel hüküm vücup ise onun fiili de vucûbiyet ifade eder, genel hüküm nedbi gerektirir ise onun fiili de nedb ifade eder ve eğer genel hüküm ibâhayı gerektiriyorsa onun fiilide mübah olur. Çünkü onun beyânının manası şudur: Kur'an'daki genel hükümden kast edilen şey, Onun fiili ile ortaya koyduğu şeydir. Bu durumda onun fiili Kur'an'daki hükme tabi olmuş olur. Vücup gerektiren hükmün beyânının örneği Hz. Peygamber'in namazın rek'atlarıyla ilgili fiilleridir. Çünkü bu, “Sana vahyedilen kitabı oku ve namazı kıl...” (Ankebût, 29/45) emrinin beyânıdır. Yine onun hacla ilgili fiilleri “insanların Beytullah'ı haccetmeleri Allah'ın onların üzerindeki bir hakkıdır.” (Âl'i-İmran 3/97) âyetinin beyânıdır.

Nedb gerektiren emrin beyânına örnek ise “hayır işleyiniz” (Hac, 22/77) ve “Allah adaleti ve iyiliği emrediyor.” (Nahl, 16/90) âyetlerinin beyânı olarak Hz. Peygamber'in nafil sadaka vermesi, nafil namaz kılması gibi davranışlarıdır.

⁶⁷ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 235.

2-Hz. Peygamber'in bir kimse adına başkasının hakkını alması veya bir kimseyi yapmış olduğu bir şeyden dolayı cezalandırması: Bu vucûbiyet ifade eder ve bunun ibâha ya da nedb üzere olması caiz değildir. Çünkü Hz. Peygamber “kanlarınız ve mallarınız birbirinize haramdır”⁶⁸ buyurmuştur. Yine Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması müstesna mallarınızı haksız yollarla yemeyin.” (Nisa 4/29) Hz. Peygamber'in bu tür fiilleri vucûbiyete delâlet eder.⁶⁹

3- Hz. Peygamber'in kendisine uyulması gerektiğine dair emri bulunan fiilleri. Onun bu tür fiilleri aksine (bağlayıcı olmadığına dair) bir delil bulununcaya kadar bizim için bağlayıcıdır. Örneğin “hac menasikini benden alınız”, “benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız siz de öyle kılın” sözlerinin delâlet ettiği fiilleri böyledir. Ancak bu sözlerinin delâlet ettiği bütün fiilleri vâcipliği gerektirmez. Zira bu fiillerini hangi vasıfla yapmışsa o vasıfla uymamızı emretmiştir. Dolayısıyla yaptığı fiilin hükmünü bilmemiz gerekir.

4- Hz. Peygamber'in bir beşer olması hasebiyle yaptığı fiilleri: Yemesi, içmesi, oturması, kalkması gibi. “Eve geldiğinde ayakkabılarını tamir eder, söküğünü dikerdi” rivâyetinde yer alan fiilleri de böyledir. Biz, bunların vâcip olmadığını biliriz. Çünkü bunlar, her insanın yapmak durumunda olduğu şeylerdir. Bunları, bize gerekli kılmak için yapmadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu tür fiilleri kibri terk ve tevazu için ve bu hususta başkalarının kendisini örnek alması için yapmışsa bu anlamda başkalarının ona uyması mümkündür.⁷⁰

3. Hz. Peygamber'in Hangi Vasıfla Yaptığı Bilinen Fiillerine İttiba

Cessâs, tartışmaya başlamadan önce, Hz. peygamber'in fiillerini asıl olarak üçe ayırır: Vâcip, mendup ve mübah. O, ayrıca bunların yanında affedilmiş küçük hatalarının (zelle) bulunduğunu da belirtir.⁷¹

Cessâs konuya girerken sünnet kavramının mübahı ifade etmekte kullanılmadığına dikkat çekmek için sünnetle sabit olan hükümlerin farz, vâcip ve

⁶⁸ Buhâri, “İlim”, 37.

⁶⁹ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 232.

⁷⁰ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 232.

⁷¹ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 215.

mendub olduğunu söyler. Daha önce de dikkat çektiğimiz gibi ona göre sünnetin manası Hz. Peygamber'in bir şeyi kendisine uyulması ve sevap kazanılması için yapması ve söylemesi demektir. Ona göre mübahta böyle bir durum yoktur.⁷² Anlaşıldığı kadarıyla Cessâs buradaki ifadelerinden mübah için “sünnette bu vardır” ifadesinin kullanılamayacağına dikkat çekmeye çalışmaktadır.

Cessâs ve onu takiben Hanefî usulcüler, Hz. peygamber'in fiillerini hangi hükmü temsil ettiği bilinip bilinmemesine göre taksim edip değerlendirmişlerdir.

Cessâs, Hz. Peygamberden, sadır olan fiilin, yukarıdaki 3 kısımdan yani vâcip, mendup ve mübahtan hangisine girdiğinin bilinmesi durumunda ona ittibânın hangi vasıfla olacağı hususunda âlimlerin ihtilaf ettiklerini belirtmiş, onların görüşlerini vermiştir.

Cessâs'a göre birinci gruptakiler “Hz. Peygamber bir fiili hangi vasıfla yapmışsa, bize düşen, o fiili o vasıfla yaparak ona uymaktır” görüşündedirler. O, Ebul Hasan el-Kerhî'nin, bu konuda açık bir görüşünü bilmediğini, ancak, onun tutumundan, “Hz. peygamber'in bir fiili hangi vasıfla yapmışsa bizim de o vasıfla ittibâ etmemiz gerekir” görüşünde olduğunu anladığını söylemiştir.⁷³

İkinci grup şu görüştedir: Bizim yapmamız gerekli olduğuna dair ayrıca bir delil bulunana kadar onun fiilini yapmak bize gerekmez. Cessâs, Kerhî'nin bize de gerekli olduğuna dair bir delil bulununcaya kadar Hz. Peygamber'in sırf bir şeyi yapmış olmasından, o şeyin bize gerekli olmayacağı, bunun için ayrıca bir delilin bulunması gerektiği kanaatinde olduğunu da belirtmiştir.⁷⁴

Cessâs, “Allah'a itâat edin ve Resûlüne itâat edin”, (Enfâl, 8/20), “O'na ittibâ edin”, Tevbe, 9/117) ve “De ki Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki o da sizi sevsin” (Âl-i İmrân, 3/31) gibi âyetlerle Kur'an'ın bize ona itâat ve ittibâyı emrettiğini belirttikten sonra, o hangi sıfatla fiilleri işlemişse bizim de o sıfatla (hükümle) işlememiz durumunda ona itâat ve ittibânın gerçekleşeceğini ifade etmiştir.

Cessâs'a göre Hz. Peygamber'in fiilinin zahiri vucûbiyete delâlet etmiyorsa ve onu bizden yapmamızı istediğine dair bir bilğimiz de yoksa o fiili vâcip vasıfla

⁷² Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 236.

⁷³ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 215.

⁷⁴ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 215.

yapmak bize caiz olmaz. Böyle bir durumda o fiili vâcip vasfıyla yaparsak bu itâat ve ittibâ olmaz. Eğer vâcip olduğunu söylersek elimizde bir delil olmaksızın fiilin bize böyle bir şey emrettiğine hükmetmiş oluruz. Yani sırf bir fiili yapmış olması onun bize vâcip olduğu anlamına gelmez. Üstelik bazen kendisi bir şeyi yaptığı halde bizden onu yapmamızı istememiş olabilir. Dolayısıyla onun hükmünü bilmediğimiz fiili, bizden bir şeyi yapmamızı isteme emri gibi değildir. Çünkü o bize yapmamızı istediği şeyi emreder. Emrin zahiri emredilen şeyi yapmamızı gerektirir. Bu nedenle fiili ile kavli farklıdır.⁷⁵

Cessâs şöyle bir itiraz takdir eder: “Yukarıdaki âyetlerin Nebî’nin fiillerinin bize vâcip olduğuna delâlet ettiğini sen de inkâr etmedin, âyetler bize ona ittibâyı emrettiğine göre bizim de onun fiilinin aynısını yapmamızı emretmiş oluyor. Zira ittibâ lafzından anlaşılan onun yaptığıнын aynısını yapmaktır.” Cessâs’ın buna cevabı şöyledir: O, ya bir fiili bizden yapmamızı istemiş olmadığı halde zahiren onun yaptığı gibi yaparız ya da bizden istemiş olduğu halde yaparız. Bir fiili bizden yapmamızı istemediği halde yaparsak fiili yapmakta ittibâ etmiş olsak da iradesine aykırı davranmış ve isyan etmiş oluruz. Bu ikisi bir arada olamayacağına göre ittibânın şartının *onun fiilini bizden yapmamızı istediği durumda ve onun yaptığı vasıfla yapmak* olduğu anlaşılır:

Dolayısıyla, onun bir fiili, hangi vecihle yaptığına ve onu yapmamızı istediğine dair bir delâlet yoksa o fiili bizim vücup vasfıyla yapmamızın caiz olmadığı anlaşılmaktadır.⁷⁶

Bir fiili ibâha veya nedb vasfı ile yaptığında da aynı şart geçerlidir. Yani onun ibâha ve nedb vasfıyla yaptığı bir şeyi vücup vasfıyla yaparsak ona ittibâ etmiş olmayız. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi Hz. Peygamber’e ittibânın şartı – ona mahsus olan fiiller hariç- fiili onun yaptığı vasıfla yapmaktır. Eğer bu vasıfta muhalefet edersek ittibânın sınırından çıkmış oluruz.⁷⁷

⁷⁵ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 217.

⁷⁶ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 217.

⁷⁷ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 217.

Cessâs ikinci bir açıklamayı şöyle yapar: Bir kimse, bir başkasının yaptığı fiilin aynısını, onun fiiline muarız ve zıt olmayı kastederek yapsa, zahiren aynı şeyi yapmış olsa da ona ittibâ etmiş olmaz.⁷⁸

Cessâs'a göre Hz. Peygamber'in terk şeklindeki fiilleri de normal fiilleri gibidir yani hangi hükümle terk ettiği biliniyorsa o hükümle terk eylemi yapılır yani bizim için de terk eyleminin hükmü aynıdır.⁷⁹

4. Hz. Peygamber'in Hangi Vasıfla Yaptığı Bilinmeyen Fiillerine İttiba

Cessâs, Hz. Peygamber'den, sadır olan fiilin vâcip, mendup ve mübah kısımlarından hangisine girdiğine dair bir delâlet yoksa o fiilin bizimle ilgili yönü konusunda âlimlerin ihtilaf ettiklerini belirtmiş, onların görüşlerini sıralamış ve tartışmıştır. Ona göre konuyla ilgili görüşler şöyledir:

1. Hz. peygamber'in yaptığını yapmak, bunun vâcip olmadığına dair bir delil buluncaya kadar bize vâciptir.

2. Hz. Peygamber'in fiili bize vâcip olduğunu gösteren bir delil bulununcaya kadar bize vâcip değildir.

3. "Hz. Peygamber'in fiilinin mübah ya da başka hangi hüküm üzere olduğu bir delille anlaşıluncaya kadar tevakkuf edilir.

Cessâs, konuyla ilgili görüşleri, Hz. peygamber'in fiillerinin vücut gerektirip gerektirmediği hususunu tartışarak sürdürür. O, öncelikle, Sırf Hz. Peygamber'in bir şeyi yapmış olmasının, onu bize vâcip kılmayacağını belirtir ve delillerini ortaya koyar.⁸⁰

Cessâs, birinci gruptakilerin görüşlerine cevap vererek başlar. Ona göre, şâyet onun yaptığının bize de gerekli (vâcip) olduğuna dair bir bilgi ya da delâlet yoksa bu durumda o fiili vâcip vasfıyla yapmak bize caiz olmaz.⁸¹ Böyle bir durumda o fiili vâcip vasfıyla yaparsak, bunu onun bizden istediğine hükmetmiş oluruz. Bu ise delilsiz olmaz. Eğer böyle bir şey öne sürersek, delilsiz bir şekilde bize bunu emrettiğine hükmetmiş oluruz. Halbu ki nass ya da delâlet olmaksızın bir

⁷⁸ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 217.

⁷⁹ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 228.

⁸⁰ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 216.

⁸¹ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 217.

şeyi onun bize emrettiğini ileri sürmemiz caiz değildir. Onun bir fiili yapmış olması onu emrettiği anlama gelmez. Aynı şekilde bir fiili kendisi yapar ve bizden aynısını yapmamızı istemezse onun mücerred fiilinin varlığı bize o şeyin vâcip olmasını gerektirmez.

Cessâs açıklamalarına şöyle devam eder: Hz. Peygamber'in fiiline ittibâ, onun muradını ve o fiili hangi sıfatla yaptığını bilmemize bağlıdır. Bu yüzden onun mübah veya mendub sınıfına giren bir fiilini vâcip gibi îfa edersek ona tâbi olmuş olmayız. Çünkü ittibânın şartı fiilin vâkî olduğu vasıf ve vecih üzere yerine getirilmesidir. Bu hususta ona muhalefet edersek ittibâ etmiş olmayız. Çünkü ittibânın şartı fiili hangi vecihle yapılmışsa o vecih üzere yapmaktır. Mesela bir kişi bir iş yapsa, başka birisi de ona karşı koymak amacıyla aynı işi yapsa, ikinci şahıs zâhirde aynı işi yapmış olmakla beraber birinciye tâbî olmuş olmaz.⁸²

Fiil vâcip , mübah veya mendub olduğu bilinmediği halde bunlardan birisi niyetiyle işlenirse ve bu onun murad ettiğinin dışında bir şey olursa ona muhalefet edilmiş olur.⁸³

Cassâs “tevakkuf” görüşünü de eleştirir. Ona göre bunun bir anlamı yoktur. Zira bu görüşte olan kişi, “o konuda tevakkuf ederim” diyerek ya “o fiili yasaklarım ve mâni olurum” ya da “ona mâni de olmam, failine tabi de olmam” demiş olur. Eğer yasaklar ve mâni olursa tevakkuf batıl olur. Bu durumda şâyet Hz. Peygamber'in mübah kıldığı bir şeyi yasaklamışsa ona bizzat muhalefet etmiş olur. Bu konuda bir hüküm vermem ve failini de kınamam denirse, işte bu inkâr ettiği mübahlıktır.⁸⁴

Hz. peygamber'in fiilinin vasfını araştırmadan tevakkuf etmek ona muhalefetle aynı şeydir. Çünkü biz biliyoruz ki Hz. Peygamber o konuda tevakkuf etmemiş onu yapmıştır. Bu sebeplerden dolayı tevakkuf görüşü fasittir.

Cessâs vasfı bilinmediğinde Hz. Peygamber'in fiilinin mübahlık vasfıyla yapılabileceği görüşüne karşı ileri sürülen itirazı da cevaplandırır. Ona göre Hz. Peygamber fiili nedb veya vucûb yönü üzere yapsaydı bunu açıklardı. Çünkü bizim

⁸² Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 217.

⁸³ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 220.

⁸⁴ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 227.

bu açıklamaya ihtiyacımız vardır. Bunu açıklamadığına göre o şeyi mübah vasfıyla yapmamıza izin verdiği anlaşılır.

Tevakkuf görüşünde olanların, “Hz. Peygamber’in mübah olanı da mendub veya vâcip olan gibi açıklaması gerekirdi” şeklindeki itirazlarına şöyle cevap verir: Hz. Peygamber’in bütün mübahları açıklaması gerekmez. Zira mübahların tek tek açıklanmasına ihtiyacımız yoktur. Nedb ve vucûb da ise açıklamayı terk etmek mümkün değildir. Çünkü onu bilmeye ihtiyacımız vardır. Mendub olan fiili işlemekle mükâfat elde ederiz, vâcip in terkinde ise günah vardır.

Cessâs’a göre Hz. Peygamber’in bir şeyi terk ettiğini gördüğümüz ve onu hangi vecih üzere terk ettiğini bilmediğimiz zaman o şeyi terk etmenin bize vâcip olduğuna değil, bizim için mübah olduğuna hükmederiz.

Cessâs, Hz. Peygamber’e ittibâyı emreden âyetlerin (Nûr, 24/63, Hûd 11/97, Şûrâ, 42/38, Âl’i-İmran 3/154) onun her yaptığının bize vâcip olduğuna delâlet etmediğini örnekleriyle açıklar. Ona göre bu âyetlerdeki emir ifadesi söz ile emri içerir, söz ile emir olmaksızın bütün yaptığı fiilleri değil⁸⁵ Nur suresi 63. âyetindeki “Onun emrine aykırı davrananlar başlarına bir azabın gelmesinden sakınsınlar” ifadesi mücerred olarak onun yaptığının aynısını yapmayı bize gerekli kılmamaktadır. Çünkü âyet onun yaptığının muhalefetten sakındırmaktadır, onun yaptığının muhalefet ise onun hangi vasıfla yaptığını bilmediğimizden dolayı onun yaptığı vasıftan başka bir vasıfla yapmamız durumunda gerçekleşir. Bu ona ittibâdan ziyade ona muhalefete girer. Bu durumda gerçek muhalefet Hz. Peygamber’in yaptığı şeyi yaptığı vasıftan farklı bir vasıfla yapmakla gerçekleşir.⁸⁶ Bu âyetteki emir ifadesinin Hz. Peygamber’in bütün fiillerini kapsamadığı muhakkaktır.⁸⁷ Dolayısıyla bu âyetten onun yaptığı şeylerin bize de vâcip olduğuna dair bir delâlet çıkartılamaz. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in hangi vasıfla bir şeyi yaptığını bilmediğimiz müddetçe o fiilde ona ittibâ etmemiz pek mümkün değildir. Örneğin nafîle olarak yaptığı bir ibadeti vâcip olarak yaparsak bu ona ittibâ ve itâat sayılmaz. Üsve âyeti de buna delâlet etmektedir. Hz. Peygamber’in mücerred olarak

⁸⁵ Cessâs, *el-Fusûl fi’l-usûl*, 3, 218.

⁸⁶ Cessâs, *el-Fusûl fi’l-usûl*, 3, 219.

⁸⁷ Cessâs, *el-Fusûl fi’l-usûl*, 3, 220.

bir şeyi yaptığının nakledilmesi onun vâcip olmasını gerektirmez.⁸⁸ Teessî itâattir. Bir şeyi Hz. Peygamber'in yaptığı vasfın dışında bir vasıfla yapmak itâat değil muhalefettir. Ayrıca her fiilini olduğu gibi örnek almak mümkün olmadığına göre bazı fiillerinde teessîyi emretmiş olur. Hangi fiillerinde teessî emredildiği hususu ikinci bir delâlet gerektiren bir husustur.⁸⁹ “Peygamber size ne verirse onu alın neden yasaklarsa da ondan sakının” âyetinde de mücerred fiilin me'murun bih olduğuna dair bir delâlet yoktur ve buradaki vermekten maksat fiilleri değildir, nehiy ise zaten söz ile olur. Cessâs konuyla ilgili delil getirilebilecek bazı rivâyetleri de sıralar ve onları analiz eder. Ona göre Hz. Peygamber namazdayken nalinlerini çıkardığı için sahabenin de çıkarmasının, onların onun her fiilinin vücup gerektirdiği kanaatinde olduklarına delâlet etmez. Birincisi onlar bunu nedb üzere yapmış olabilirler. İkincisi Hz. Peygamber yaptıkları fiilin gerekli olmadığını söylemiştir. Eğer onların da onun gibi yapmaları gerekli olsaydı onlara dönüp de “neden nalinlerinizi çıkardınız” demezdi. Diğer bir rivâyet Hz. Peygamber'in ramazan gecelerinde bir ya da iki gece yatsıdan sonra nafîle namaz kıldırıp ondan sonraki geceler o namazı kıldırırmaya çıkmaması hadisesidir. Buradaki “size farz kılınmasından korktum” ifadesi de onun her yaptığının bize vucûbiyet üzere bağlayıcı olmadığını gösterir. Nitekim Hz. Peygamber bir ya da iki akşam bu namazı kıldığı halde onun bu fiilinden bu namazın vucûbiyeti sabit olmamıştır. İkincisi sadece onun yapmasıyla vâcip olsaydı “size vâcip kılınmasından korktum” demez, bilakis, “devamlı kılınca farz olacağından korktum” derdi.

Cessâs, “Hz. Peygamber'in beyân sadedinde işlediği fiillerin vucuba delâlet ettiği konusunda aynı görüşteyiz. Onun mahkemede verdiği hükmün de vücup gerektirdiğini kabul ediyoruz. Dolayısıyla bütün fiillerinde bu vasıf geçerlidir” şeklindeki iddiayı da cevaplandırır. Ona göre beyân sadedinde vaki olan her fiil vücup gerektirmez sadece vücup gerektiren lafzı beyân sadedinde yaptığı fiilleri vücup gerektirir.⁹⁰ Cessâsa göre diğer bir delil de şudur: Onun her yaptığını yapmakla mükellef olsaydık her zaman onun yanında olup onun yanından ayrılmamız şart olurdu. Bu mümkün değildir. Dolayısıyla bütün yaptıklarıyla

⁸⁸ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 220.

⁸⁹ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 221.

⁹⁰ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 223.

mükellef olduğumuz iddiası doğru bir iddia olmaz. Böylece yaptıklarının bir kısmının bize vâcip olmadığını anlamış oluruz. Dolayısıyla mücerred bir şeyi yapmış olması o şeyin bize vâcip olduğuna dair delil olmaz.

Açıkçası Cessâs şunu söylemektedir: Hz. Peygamber'in yaptığı bir şeyi hangi vasıfla yaptığına vakıf olursak, o şeyi aynı vasıfla yaparak ona uymamız gerekir. Teessî budur. Ona ittibâ etmemizi gerektiren âyetlerin gereğinden de bu anlaşılmaktadır. Zira ittibâ onun yaptığını onun yaptığı hükümle yapmaktır. O, bir şeyi vâcip olarak yapmışsa biz de vucûbiyet üzere yaparız. Nedb üzere yapmışsa nedb üzere yaparız. Eğer mübahlık üzere yapmışsa mübah olarak yaparız ki ittibâ yerine gelmiş olsun.⁹¹ Cessâs'a göre teessî âyeti buna delâlet eder. Bir şeyi vucûbiyet üzere yaptığını bildiğimizde teessî onu bu vecihle yapmaktır. Hz. Peygamber'in bir şeyi vâcip olarak yaptığını bilmiyorsak, o şeyi vâcip olarak yaparak teessîde bulunmuş olmayız. Diğer vasıflarla yaptığı hükümler de böyledir. Dolayısıyla bir şeyi hangi vasıfla yaptığı bilinmiyorsa teessî de mümkün olmaz.

O konuyla ilgili diğer bir delili şöyle açıklar: Müslümanlar şu konuda hem fikirdir. Hz. Peygamber'e has olan şeyler hariç, şer'î hükümler karşısında ümmetiyle o eşittir. Aynı şekilde, sonraki zamanlarda gelen müminler de teklif bakımından onun zamanındaki müminlerle aynıdır. Hz. Peygamber'in bir kişiyle ilgili hükmünde ümmetin diğer kişileri de aynıdır. Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber'e mahsus olduğunu bildirdiği hükümler haricinde ümmeti ile o aynı hükme tabidir. Buna şu hâdise delalet eder: bir kadın Ümmü Seleme'ye oruçluyken eşini öpen kocasının durumunu sorar. Ümmü Seleme Hz. Peygamber'in oruçluyken eşini öptüğünü söyler fakat bu cevabı işiten adam "ben peygamber gibi değilim zira onun geçmiş ve gelecek günahları affedilmiştir" der. Hz. Peygamber eve gelince Ümmü Seleme ona durumu haber verir, bunun üzerine Hz. Peygamber kızar ve "ben sizin Allah'tan en çok korkanınız ve onun hükümlerini en iyi bileneğiniz değil miyim" der. Böylece Hz. Peygamber fiillerinin hükmünün ümmet için de aynı olduğunu bildirmiş olur. Dolayısıyla onun bir fiili hangi vasıfla yaptığını biliyorsak bize de o fiili o vasıfla yaparak ona uymak düşer. Eğer hangi vasıfla yaptığını bilmiyorsak en fazla onu ibâha vasfı ile yaptığını söyleyebiliriz. Çünkü onun fiillerinin en düşük derecedeki hükmü budur. Bu nedenle bu fiilini nedb veya icâb

⁹¹ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 224.

vasfıyla yapamayız. Aksi halde varlığını bilmediğimiz bir hükmü ziyade kılmış oluruz.⁹²

B. Ebû Zeyd ed-Debûsî

Ebû Zeyd ed-Debûsî (v. 430), Takvîmu'l-Edille adlı eserinde Hz. Peygamber'in fiillerine ittibâ konusunu işlemiştir.

O, öncelikle sünnetin lûgat ve şer'î anlamlarını verir. Ona göre sünnet, lûgatte âdet haline gelmiş yol demektir. Yine o Sünnet'in şer'îat örfünde Hz. Peygamber'in ve sahabenin yolu olduğunu söylemiştir.⁹³

Debûsî'ye göre sünnetin hükmü, Müslümanların farz ve vâcip olmaksızın onu yerine getirmekle görevli olmalarıdır. Ona göre sünnetin terki itâb sebebidir. Çünkü sünnetin en düşük mertebesi ya Peygamber'in ya da sahabenin yoludur ve biz bu yolu ihya etmekle mükellefiz. Bu yolun kaybedilmesi bize yasaklanmıştır. Eğer bu yolu terk edersek kınanmayı hak ederiz. Bir kimse sünneti hafife alarak terk ederse kâfir veya fasık olduğu kabul edilir. Çünkü sünneti hafife almak onun sahibini hafife almaktır.⁹⁴

Debûsî'ye göre nâfile böyle değildir. Çünkü farzların ve sünnetlerin dışında müslümanın fazladan yaptığı ibadetlere nâfile denir. Nafilenin hükmü yapanın sevap kazanması ve terk edenin de zemmedilmemesidir. Çünkü nâfile ona bir yükümlülük olarak değil mükellefin lehine olmak üzere meşru kılınmıştır. Sünnet böyle değildir çünkü o Hz. Peygamber'in yoludur. Onun yolu olması hasebiyle onu ihya etmemiz/gerçekleştirmemiz bizim üzerimizde haktır. Terk edersek kınanırız.⁹⁵

Debûsî Hz. Peygamber'in fiillerini kendi iradesi ile yapıp yapmamasına göre önce ikiye ayırır.⁹⁶

Hz. Peygamber'in irâdî olmayan fiilleri, uyurken ve irade dışı olarak hataen yaptığı fiileridir. Bunlar dikkate alınmaz.

⁹² Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 226.

⁹³ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 77.

⁹⁴ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 78.

⁹⁵ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 78-79.

⁹⁶ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 247.

İradî olarak yaptığı fiilleri ise dört kısımdır: Vâcip müstehap mübah ve zelle. Ona göre Uyurken ya da hataen yaptığı fiiller durumunda olduğu gibi kasıtsız fiilleri de dikkate alınmaz. Zelle olarak yaptıklarının zelle olduğu mutlaka Kur'an tarafından beyân edilmiştir. Nitekim Kur'an diğer peygamberlerin zellelerini de ortaya koymuştur. Örneğin Hz. Mûsâ kıptiyi öldürdüğü zaman “bu şeytanın işlerindendir” (Kasas, 28/15) şeklinde Kur'an'da ifade edilmiştir. Yine “Âdem rabbine isyankâr oldu ve yoldan çıktı” (Tâhâ, 20/121) gibi zelleleri bildiren çeşitli âyetler bulunmaktadır.

Debûsî peygamberlerin zelleyi iradi olarak işlemekle beraber bundan Allah'a isyana yönelmeyi kast etmediklerini belirtmiştir. Ayrıca zelleler beyân sayılmaz.

Debûsî'ye göre Hz. Peygamber'in irâdî olmayan fiilleri beyân sayılmayacağından, ittibâ hususunda sadece irâdî olan fiilleri dikkate alınır. Bu nedenle onun sadece vâcip, müstehap ve mübah fiilleri beyâna esastır. Ona göre âlimler Hz. Peygamber'in fiilleri konusunda dört guruba ayrılmışlardır.⁹⁷

İlk görüş olarak, yasaklayan bir delil olmadıkça ona ittibâ etmemiz yani onun yaptığı fiili yapmamız gerekir-vâciptir diyenlerin görüşünü nakleder.

İkinci görüş olarak da Hz. Peygamber'in fiilini hangi vasıfla yaptığına dair bir delil bulununcaya kadar tevakkuf etmemiz gerekir görüşünde olanları zikreder.

Üçüncü görüş olarak ise o, Ebû'l-Hasân el-Kerhî'nin görüşünü nakleder: Onun nakline göre Kerhî şöyle demiştir: Hz. Peygamber'in fiilinin mendup ya da vâcip olduğunu gösteren bir delil bulunana kadar mübah olduğunu kabul ederiz. Eğer mübahın üzerinde olduğunu gösteren bir delil varsa ona mahsus olduğunu kabul ederiz ve bizim de o fiili o vasıfla yapmamız için ayrıca bir delil gerekir.

Debûsî dördüncü görüş olarak da Cessâs'ın görüşünü verir. Buna göre, Hz. Peygamber'in fiilinin sıfatının ne olduğunu gösteren bir delil bulunmuyorsa, bu fiilin Hz. Peygamber'e mahsus olduğunu gösteren bir delil bulunana kadar, o fiili yapmamızın bizim için mübah olduğunu kabul ederiz. Debûsî, sahih olan görüşün bu olduğunu belirtmiştir.

Debûsî görüş sahiplerinin delillerini de şu şekilde verir ve tartışır.⁹⁸

⁹⁷ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 247.

⁹⁸ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 247.

Ona göre birinci grup Hz. Peygamber'e ittibâyı ve itâati emreden âyetleri delil getirmişlerdir. "Onun emrine aykırı davrananlar başlarına bir bela gelmesinden ya da elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar" Bu âyetteki onun emrinden maksat onun yolu demektir. Nitekim şu âyette de bu manaya gelir "Firavun'un emri- yolu doğru değildi." (Hud, 11/97)

İkinci grup Hz. Peygamber'e ittibâ, iktida ve muvafakat sırf fiili yapmakla gerçekleşmez derler. Çünkü aynı fiil muâraza şeklinde yapıldığında, muhalefet edilmiş olur. Nitekim Firavun'un sihirbazlarının Mûsâ a.s. ile yaptıkları şey gibi. Mûsâ a.s. kendi peygamberliğini ispat etmek, onlar da onun peygamberliğini nehyetmek için aynı yola başvuruyorlardı.

Hz. Peygamber'in nafil olarak yaptığı bir şeyi başkası farz olarak yaptığına ona muhalefet etmiş olur. Kişi, onun yaptığı işi onun yaptığı vasıfla (hükümle) yaparsa ona itâat etmiş olur. Onun yaptığı fiilin sıfatı-hükümü bilinmediğinde, her üç hükme de muhtemel olduğu için bu vasıflardan biri açıkça belirlenene kadar tevakkuf etmek gerekir.

Ebul Hasen el-Kerhî ise şöyle demiştir: "Üç hükmün asgarisi mübah olmaktır. Mübahlığın üstünde bir hüküm olduğunu söylemek için ayrı bir beyân gerekir. Bu beyândan sonra da fiil bizi bağlayıcı olmaz. Çünkü bazı şeylerin Hz. Peygamber'e mahsus olduğu bilinmektedir. Vasfı bilinmeyen fiil de ona mahsus olabilir. Dolayısıyla ancak bize de gerekli olduğuna dair ayrı bir delil varsa ona ittibâ edebiliriz."

Debûsî, Cessâs'ın görüşlerini şöyle özetler: Asıl olan Hz. Peygamber'e ittibadır. "Resûllulah'ta sizin için güzel bir örnek vardır" (Ahzâb, 33/21). "Allah'a ve resûlüne itâat edin" (Nûr, 24/54), "De ki Allahı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin" (Âl'i-İmran, 3/31) âyetleri buna delildir. Bir fiilin Hz. Peygamber'e mahsus olması ise ayrı bir delil iledir. Biz fiilin ona mahsus olduğunu bilene kadar o fiilin mübahlığına hükmedebiliriz. Çünkü mübahlık, fiil hangi vasıfla sabit olursa olsun hepsinde vardır. Hz. Peygamber'in fiili hangi vasıfla yaptığı bilinirse ona muvafakat da o zaman gerçekleşir.

Bunun diğer bir açıklaması şöyledir: Âlimlerimiz bir kişiyi kendi malı hususunda vekil tayin etse onu mallarını korumak üzere vekil tayin etmiş olur. Çünkü vekâlet pek çok yönden olabilir. Ancak bu yönler ihtimalle sabit olmaz lakin

malı korumak verilen vekâletin her türünde vardır dolayısıyla her vekâlette koruma sabit olur. Hz. peygamber'in fiileri de böyledir. Zelle olanların dışındakilerin hepsinde mübahlık vasfı sabittir. Mübahlığı kabul ederiz ama bunun kesin ve kat'î olduğuna hükmetmeyiz. Mübahlığın daha fazlası ise muhtemeldir Bunu da göz ardı etmeyiz.

C. Ali b. Muhammed es-Saymerî

Ebû Abdullah Hüseyin b. Ali es-Saymerî (v. 436), V. Asır Hanefî usulcülerindendir.

Saymerî, “Mesâilu'l-Hılâf” adlı eserinde konuya yer vermiştir. O, konuyu uzunca tartışmaz ve kabul ettiği prensipler üzerinden konuyu muhtasar olarak sunar.

Saymerî'ye göre, Hz. Peygamber'in fiillerine ittibâ, ancak “onun yaptığını, onun yaptığı şekilde ve onun yaptığı niyetle” yaptığımızda gerçekleşir. Onun vücup niyetiyle yaptığını biz nafile niyetiyle yaparsak ona ittibâ etmiş olmayız. O, Cessâs'ın, “Hz. Peygamber'in bir fiilini îcâb, nedb veya ibâha hükümlerinden hangisi olarak yaptığını biliyorsak ona uymak bize vâciptir” görüşünü nakleder.⁹⁹

Saymerî bazılarının, bizim Hz. Peygamber'e, fiilinde ittibâ etmemizi gerektiren müstakil bir delilin bulunmasını şart koştuklarını belirtir. Ona göre, teessî âyeti ve ona ittibâyı emreden âyetler birinci görüşün delilidir. İttiba, Hz. Peygamber'in yaptığı şeyi yaptığı vecihle yapmamız demektir, dolayısıyla onun fiilinin vasfını bildiğimizde o vasıfla ona uymak bize gerekli olur.¹⁰⁰ Sahabenin bazı sözleri de buna delildir. Hz. Ömer'in Hacerü'l-esved'i öpmesi hususunda Hz. Peygamber'i örnek alması ile Hz. Peygamber'in oruçlu iken eşini öpmesinin orucu bozmaması hükmünün ashabı için de geçerli olduğunu bildirmesi böyledir.

İttibâyı gerektiren müstakil bir delil gerektiğini söyleyenlerin şöyle dediğini nakleder: Biz, onun yaptığını bizim de yapmamızı istediğini bildiğimizde ittibâ etmiş oluruz. Eğer bizden bunu istediğini bilmiyorsak ona ittibâ etmiş

⁹⁹ Ebû Abdullah Hüseyin b Saymerî, *Kitabu mesaili'l-hilaf fi usûli'l-fıkh* (University De Provence Marseille, 1991), 109.

¹⁰⁰ Saymerî, *Kitabu Mesaili'l-Hilaf*, 110.

olmayız. Saymerî'nin buna cevabı şöyledir: Allah'ın, bize onu örnek almamızı emretmiş olmasından, bizden onun yaptıklarını yapmamızı istediği anlaşılmaktadır.

Saymerî Hanefîlerin görüşünü ise şöyle ifade eder: "Ashabımızın kavline göre Hz. Peygamber'in sırf bir şeyi yapmış olması, vâcip olduğunu bildiren ayrı bir delil bulunmadıkça, o şeyin vâcip olduğuna delâlet etmez. Örneğin Kur'an'da mücmel bir şeyin hükmünü beyân ediyorsa, onun hükmüne tabi olduğunu biliriz. İmam Malik ise şöyle der: Hz. Peygamber'in bir şeyi yapmış olması aksine bir delil bulunmadıkça vucûbiyete delâlet eder. Şafiî'nin bazı ashabı da bu görüştedir.¹⁰¹

D. Şemsuleimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî

Serhasî'ye (v. 483) göre Sünnet, dinde takip edilen yol demektir. O, Hanefîlere göre Sünnet'in Resûllah ve sahabe tarafından takip edilen yol olduğunu belirtir. (ما سنه رسول الله صلى الله عليه وسلم والصحابة).¹⁰² Hz. Peygamber'in şu sözü mutlak olarak kullanıldığında Sünnet kelimesinin sadece Hz. Peygamber'in sünnetini ifade etmediğini gösterir: "Kim iyi bir iş/yol başlatırsa..."¹⁰³

Mutlak "sünnet" ifadesi, farz ve vâcip olmadığı halde ittibâ edilen hususları ifade eder. Ancak dinin sembolleri olan ise, amel bakımından vucûb derecesindedir. Mekhul r.a. şöyle demiştir: "Sünnet iki kısımdır. Birincisi yerine getirilmesi hidâyet ve terki dalalet olandır. İkincisi, yerine getirilmesi hasen, terki ise günah olmayandır. Birincisi, bayram namazı, ezan, kâmet ve cemaatle namaz gibi sünnetlerdir. Bu nedenle bunları terk eden toplum kınanır ve cezalandırılır. Terkinde ısrar edenler kılıç zoruyla yaptırılır. İkincisi de Hz. Peygamber'in duruş, oturma ve giyimindeki sîreti olarak nakledilen şeylerdir. İbadetlerdeki sünnetine de ittibâ edilir. Bu sünnetler arasında terki mekruh olanlar olduğu gibi terk edenin musien/günahkâr olduğu sünnetler de vardır.¹⁰⁴ Aynı şekilde uyanın sevap kazandığı ve uymayanın günahkâr olmadığı sünnetler de vardır.¹⁰⁵

¹⁰¹ Saymerî, *Kitabu Mesaili'l-Hilaf*, 113.

¹⁰² Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1, 113-114.

¹⁰³ Müslim, "Zekât", 69.

¹⁰⁴ Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1, 114.

¹⁰⁵ Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1, 115.

Serahsî, Hz. Peygamber'in fiilleri konusunun, ona ittibâ edilecek fiillerini konu edindiğini, bu nedenle genellikle uyku ve baygınlık gibi hallerindeki fiillerinin burada konu edilmediğine dikkat çeker.

Hz. Peygamber'in kasıtlı olarak yaptığı ve ümmetinin de ittibâ edebileceği fiillerinin dört kısım olduğunu söylerek konuya giriş yapar. Bunlar farz, vâcip, müstehap ve mübah hükümleridir. O, beşinci kısım olarak zelleyi sayar fakat buna ittibâ edilemeyeceğini belirtir. Zira Hz. Peygamber bu tür fiillerin kendisini kast etse de bunlarla günah işlemeyi kast etmemiştir. Üstelik kendisinden zelle sadır olduktan sonra ya Allah Teâlâ ya da bizzat kendisi tarafından bunun zelle olduğu açıklanmıştır.¹⁰⁶ Serahsî, Hz. Peygamber'in beşer olarak yaptığı fiillerinin de ittibâ'ya konu olan fiillerin dışında olduğunu belirtir.

O, Hz. Peygamber'in vasfı bilinmeyen ve ümmetin ittibâ edebileceği fiillerine ittibâ hususunda âlimlerin farklı görüşlere ayrıldığını söyler ve onları gruplandırır:¹⁰⁷

1. Ona göre birinci grup, bu konuda tevakkufun vâcip (gerekli) olduğunu söyleyenlerdir. Bu görüşte olanların fikirlerini şöyle nakleder: Şâyet Hz. Peygamber'in fiilinin sıfatı (hükmü) bilinmiyorsa, ona o fiilde ittibâ etmek mümkün olmaz. Çünkü sıfatı bilinmeyen fiilin sadece kendisini yapmak ittibâ sayılmaz. Zira ittibânın gerçekleşmesi için fiilin hem kendisini yapmak hem de Hz. Peygamber'inyaptığı vasıfla yapmak gerekir. Bu nedenle Hz. Peygamber nafile olarak yaptığı bir fiili biz farz olarak yaparsak ona ittibâ değil muhalefet etmiş oluruz. Dolayısıyla, Hz. Peygamber'in vasfı bilinmeyen fiillerine ittibâ edilemez.

2. İkinci grupta olanlar, “aksine delil bulunana kadar bu tür fiillerinde Hz. Peygamber'e uymanın vâcip olduğunu” söyleyenlerdir. Bu görüşte olanlar ona ittibâyı emreden âyetleri delil getirmişlerdir.

3. Serahsî üçüncü görüş olarak Kerhî'nin görüşünü verir. O Kerhî'nin görüşünü şöyle zikreder: Hz. Peygamber'in fiili hangi vasıfla yaptığı biliniyorsa fiile bu vasıfla uyulur. Eğer vasfı bilinmiyorsa fiilin mübah olduğu kabul edilir. Ancak bizim de yapmamızı gösteren bir delil bulunmadıkça hükmü bilinmeyen fiile ittibâ edilmez.

¹⁰⁶ Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2, 86.

¹⁰⁷ Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2, 86.

4. Serahsî, dördüncü görüş olarak Cessâs'ın görüşünü zikreder. Onun nakline göre, vasfı bilinmeyen fiillerinde, fiilin Hz. Peygamber'e has olduğuna dair bir delil bulunana kadar fiile mübah vasfı ile uyulabilir. Serahsî sahih olan görüşün de Cessâs'ın görüşü olduğunu belirtir.¹⁰⁸

Serahsî, kendi tercihini de belirttikten sonra bunun delillerini verir. Bunlardan birisi, Hz. Peygamber'in, bir namazda nalinlerini çıkarması üzerine sahabenin de nalinlerini çıkarması hadisesidir. Namazda Hz. Peygamber nalinini çıkarınca ashabının da çıkarması üzerine, namazdan sonra O, “neden ayakkabınızı çıkardınız” demiştir. Eğer Nebî'nin (vasfı bilinmeyen) herhangi bir fiili ona uymayı bize gerektirseydi, O, “siz neden nalinlerinizi çıkardınız” demezdi.

Serahsî'ye göre Hz. Peygamber'e muvafakatın hakikati, fiilin aslında ve sıfatında ona uymakla olur. Yaptığı fiilin hangi vasıfla yaptığı bilinmiyorsa kesin olarak bilinen asgari miktar mübah olmaktır. Bunun ötesinde bir şey dememiz için delil gerekir.¹⁰⁹

Serahsî, Kerhî ve Cessâs'ın konuyla ilgili görüşlerini karşılaştırmıştır. Ona göre Cessâs, Hz. Peygamber'in fiilinin hangi sıfatla yapıldığı biliniyorsa o sıfatla ittibâ edileceği konusunda Kerhî ile aynı görüştedir. Eğer Hz. Peygamber'in fiili hangi sıfatla yapıldığı bilinmiyorsa Kerhî'ye göre asıl olan mübahlık olmakla beraber ittibânın gerekli olması için ayrıca bir delil gerekir. Cessâs ise, o fiilin ona mahsus olduğu bilinmedikçe, Hz. Peygamber'e uyulacağı görüşündedir.

E. Fahrü'l-İslâm Ebu'l-Usr el-Pezdevî

Pezdevî (v. 482), görüşlerini verdiğimiz önceki hanefî usulcüler gibi, konuya Hz. Peygamber'in fiillerini hüküm bakımından taksim ederek başlar.

Ona göre bu açıdan Hz. Peygamber'in fiilleri dört kısımdır: Farz, vâcip, müstehab ve mübah. O, Hz. Peygamber'in zelle olarak isimlendirilen fiilleri de olduğunu, ancak bunların, ona ittibâ' açısından dikkate alınmayacağını söyler. Ayrıca bu zellelerin, zelle olduğunun, yani uyulmaya ve örnek alınmaya uygun olmayan davranışlar olduğu hususunun, ya Hz. Peygamber ya da Allah tarafından mutlaka bildirildiğini vurgular. Nitekim Allah Teâlâ, Âdem a.s.'ın yasak ağaçtan

¹⁰⁸ Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2, 88.

¹⁰⁹ Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2, 88.

yemesi hakkında “Âdem rabbine isyankâr oldu.” demiştir. Yine Mûsâ kıssasında Mûsâ, kıbtinin ölümüne yol açtıktan sonra “Bu şeytanın işidir” demiştir. Zelle peygamberlerden kasıtsız sadır olan fiillerdir. Onlar bunu, isyanı kastederek yapmazlar. Pezdevî’ye göre bu fiiller bir açıdan kastı aşan fiillerdir. Masiyet, kasıtlı olarak yapılan yasaklanmış fiiller olduğu için zelleler bu sınıfa girmezler.

Pezdevî, âlimlerin Hz. Peygamber’in zelleleri ve insan olması hasebiyle yapmış olduğu fiillerin dışında kalan ve vasfı bilinmeyen fiilleri konusunda ihtilaf etmiş olduklarına dikkat çeker ve konuyla ilgili görüşleri dört maddede verir:

- 1) Hz. peygamber’in hükmü bilinmeyen fiilleri konusunda tevakkuf etmek gerekir.
- 2) Hz. Peygamber’in fiillerine ittibâ etmeliyiz.
- 3) Kerhî’ye göre bu tür fiillerinin mubah olduğunu kabul etmek gerekir. Bundan daha fazlası (mendup, vâcip) için delile ihtiyaç vardır. Ayrıca ona mütâbaatımız için, bunu gösteren ayrı bir delile ihtiyaç vardır (delilsiz ona uyamayız.)¹¹⁰

4) Cessâs’ın görüşü de Kerhî’nin görüşü gibidir. Ancak, O, Hz. Peygamber’e uymak için bu tür fiillerde ayrıca bir delilin bulunması gerektiğini şart koşmaz. Ona göre, bu tür fiillerine ittibâ edemeyeceğimizi, ancak bunu gösteren bir delil olursa söyleriz. Pezdevî, kendi kanaatinin de bu yönde olduğunu belirtir. Yani, Pezdevî de Serahsî gibi, Cessâs’ın görüşünü tercih etmiştir.

Pezdevî, bu görüş sahiplerinin delillerini de kısaca zikreder. Tevakkuf görüşünde olanlara göre, fiilin hangi vasıfla yapıldığı bilinemeyince ona iktida da mümkün olmamaktadır. Çünkü ittibâ fiilin aslına ve vasfına uymakla mümkün olur. Fiilin vasfında muhalefet olursa (vücup, nedb, ibâha) ona uyulmuş olmaz. Bu nedenle fiilin vasfı ortaya çıkana kadar beklemek gerekir.

İkinci grup, Hz. Peygamber’e ittibâyı emreden nasları delil getirmiştir. Kerhî ise şöyle demiştir. Hz. Peygamber’in fiilleri için asgarî olarak mübahlık hükmü kesin olarak sabittir. İbâhanın dışındaki hükümlerden biri, ancak bir delille sabit olur. Bu durumda da kesin olarak bilinen kısmın kabulü gerekir. Örneğin bir kimse malı hususunda bir kimseye vekâlet verdiğinde, o kişinin o malı muhafaza yükümlülüğü hemen sabit olur çünkü bu kesindir. Bazı fiillerin peygambere has

¹¹⁰ Pezdevî, *Usûli Fahri’l-İslâm el-Pezdevî*, 3, 296.

olduğunu, bazılarının da ümmet ile ortak olduğunu biliyoruz. Dolayısıyla burada da tevakkuf gerekir.

Diğer görüşün delili şudur: Asıl olan ittibâdır. Çünkü o kendisine uyulan bir imamdır. Dolayısıyla, aksine delil bulunana kadar, ona ittibâ gerekir ¹¹¹

F. Sadru'l-İslâm Ebû'l-Yusr el-Pezdevî

Ebul Yusr (v. 493), Sünneti tanımlayarak konuya girer. Ona göre Sünnet, Hz. Peygamber'in sözleri ve fiilleridir. Onun sözleri şer'î birer hüccettir. Hz. Peygamber'in bir sözü gerçekten sabit oldu mu Allahın kitabı gibi o da hüccettir. Ancak Hz. Peygamber'in şeksiz şüphesiz sözünün sübutu, ancak mütevatir ile olur. ¹¹²

Ebu'l-Yusr Pezdevî, konuyu kendine mahsus bir yaklaşımla ele alır. Burada O, Hz. Peygamber'in fiillerini, Kur'an'ın beyânı olanlar, böyle olmayıp ibadet nevinden olanlar ve muâmelât nevinden olanlar şeklinde taksim eder:

- 1- Kitabın beyânı olan fiillerinin hükmü beyân ettiği şeyin hükmüdür.
- 2- Kitabın beyânı olmayan fiilleri eğer ibadet nevinden ise mendubiyyete delâlet eder ki insanlar da bu konuda teşvik edilmiş olurlar. Namazlardaki sünnetler ve zaman zaman tuttuğu oruçlar gibi. Bu konuda delil "Allah Resûlü'nde sizin için güzel bir örneklik vardır" (Ahzâb, 33/21) ve "De ki Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin.." (Âl'i-İmran, 3/31) âyetleridir. ¹¹³
- 3- Hz. Peygamber'in hayatı boyunca yaptığı ve hiç terk etmediği şeyler vâcipliğe delâlet eder. Vitir, sabah namazının iki rekâtı, mescidde itikâfı oruçlu yapması gibi. Bunun için, bize göre itikâf ancak mescidlerde ve oruçlu olur.

Onun hayatı boyunca bir şeyi sürekli yapması vucubiyyete delâlet eder. Çünkü onu da vâcipler gibi yapmıştır. Ve ayrıca vâcip olmayanları zaman zaman da göstermiştir. Örneğin Hz. Peygamber, her namaz için ayrı abdest alırdı. Ancak

¹¹¹ Pezdevî, *Usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*, 3, 300.

¹¹² Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin Sadru'l-İslâm el-Pezdevî, *Marifetu'l hüceci's-şer'îyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 117.

¹¹³ Sadru'l-İslâm el-Pezdevî, *Marifetu'l hüceci's-şer'îyye*, 145.

bir gün namazları bir abdest ile kıldı ve Hz. Ömer bunu ona sorunca “bilerek yaptım ki ümmetime zorluk olmasın” diye cevap verdi.¹¹⁴ Böylece bir şeyi hiç terk etmeden devam etmesini ümmete vucûbiyete delâlet ettiğini açıklamış oldu.¹¹⁵

4- Hz. Peygamber’in muâmelât konularındaki fiilleri ibâhaya delâlet eder.

Hz. Peygamber kendi ihtiyarıyla haram olan bir şeye yönelmemiştir. Allah onu bundan korumuştur.

5- Sözleşmelerden ona mübah olan ümmetine de mübah mıdır? Bazı ashabımız şöyle der: “Bizim için de mübah olduğuna dair bir delil bulunana kadar mübah olmaz.” Diğer bazıları ise, fiilin ona mahsus olduğuna delil bulunana kadar bize de mübah olduğu kanaatindedirler. Doğru olan bu ikinci görüştür. Nitekim yukarıdaki âyetler bunu gerektirmektedir.¹¹⁶

Hz. Peygamber’in hükmü bilinmeyen fiillerine ittiba konusunda onun katıldığı görüş Cessâs’ın görüşüdür. Ancak ibâdet olan fiilleri diğerlerinden ayırmış ve asgarî mendup olduklarını belirtmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber’in terk etmeksizin devam ettiği fiillerinin vucûbiyete delâlet ettiğini belirtmiştir.

G. Ebû’s-Sena el-Lâmişî

Lâmişî, hicrî V. yüzyılın son çeyreği ile VI. yüzyılın ilk yarısında yaşamış Semerkand’lı bir hanefî âlimidir.

Lâmişî de konuya Sünnet’i tanımlayarak başlar. O sünnet ile ilgili olarak iki hususa dikkat çeker. Birincisi Hanefilerin ilk dönemden beri, sünnette aradıkları “dinde takip edilen bir yol olma” özelliğidir. İkincisi, sünnet kavramının, şer’î bir hüccet olarak dikkate alındığında, sadece “iyi olan yol” hakkında kullanılmış olmasıdır. Lâmişî Sünnet’i şöyle tanımlar: Sünnet, şer’î ıstılahta, sadece iyi olan yani dinde takip edilen yol, demektir. Bu da Hz. Peygamber’in övülen sîreti demektir. Bir hüküm türü olarak Sünnet, Hz. Peygamber’in bize farz ve vâcip kılmaksızın devam ettiği şeydir.¹¹⁷

¹¹⁴ Müslim, “Tahâre”, 277.

¹¹⁵ Sadru'l-İslâm el-Pezdevî, *Marifetu'l hüceci's-şer'îyye*, 146.

¹¹⁶ Sadru'l-İslâm el-Pezdevî, *Marifetu'l hüceci's-şer'îyye*, 147.

¹¹⁷ Lâmişî, *Kitâb fî usûli'l fikh*, 58-59.

Lâmişî, konuya Hz. Peygamber'in fiillerini teşri kaynağı olup olmamaları açısından sınıflandırarak başlar. Ona göre Hz. Peygamber'in fiilleri bu açıdan iki kısımdır:

1. Beşerî ihtiyaçları ve dünyevi işlerle ilgili olanlardır ki bunlar yemek, içmek, uyumak gibi şeylerdir ve bunlar konu dışıdır.

2. Hz. Peygamber'in teşri ile ilgili fiilleri de birkaç kısımdır:

a- Kitabın mücmelini beyân için yaptıkları: bu fiillerinin hükmü beyân ettiği mücmelin hükmü gibidir.

b- Sadece ona vâcip olan ve ona mahsus olan fiiller. Gece namazı ve dört eşten fazla eş alması gibi.

c- Hakkında bir delil bulamadığımız fiilleri. Kendisine hangi hükümle mütâbaat edileceği hususunda âlimlerin ihtilaf ettikleri fiiller bunlardır. Âlimler bu kısma giren fiillerine mutâbaat konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir:

i. Irak meşayihimiz şöyle demiştir: Hakkında delil bulamadığımız fiiller konusunda ona mütâbaat vâcip değildir. Bu fiilleri mübahlığa hamledilir. Çünkü onun fiilleri ya vâcip ya mendup ya da mübah hükmünde olur. Bunların asgarisi mübah olmaktır. Bunun daha üstünde olduğunu gösteren bir delil bulunana kadar fiili mübahlığa hamledilir. Onun emirleri böyle değildir çünkü emirleri mütâbaatı vâcip kılar.

ii. Semerkand meşayihî şöyle der: onun fiillerine ittibâ itikaden olmasa bile amelen vücûba hamledilir. Yani onların Hz. Peygamber'in fiilleri ile ilgili görüşleri emirleri ile ilgili görüşleri gibidir. Zira Hz. Peygamber kendisine uyulan olması hasebiyle, aksine bir delil bulunana kadar, ona mütâbaat vâciptir.

iii. Ashabü'l-hadisten emirleri mütâbaatı muciptir diyenler fiilleri de mütâbaatı muciptir derler.

iv. Tevakkuf edenler: bunlar yaptığı fiilin ona mahsus olmamak üzere mübah olduğunu gösteren bir delil bulunana kadar tevakkuf edilir derler.

Lâmişî'nin ayırımında dikkat çeken husus, hanefî usulcülerini, Irak meşâyihî ve Semerkand Meşâyihî olarak iki guruba ayırması ve farklı görüşte olduklarını belirtmesidir. Ondan önceki usulcüler şahıs adlarıyla görüşleri vermişlerdir. Görüşleri bu şekilde bölgeler için genellemiştir. Ayrıca kendinden önceki usulcülerin dikkat çektikleri Kerhî ile Cessâs arasındaki farka temas etmemiştir.

H. Alâuddin es-Semerkandî

Semerkandî (v. 539), hem usul ve hem de furû konularında eser vermiş önemli bir hanefî fıkıhçıdır.

Semerkandî'ye göre Hz. Peygamber'in fiilleri iki kısma ayrılır:¹¹⁸

1- Kitabın mücmelini beyân olan fiilleri bu fiillerinin hükmü kitaptan mücmel olan şeyin vücup nedb ve hürmet gibi hükümlerine tabidir. Çünkü beyân mücmele dair ise onu tefsir etmiş olur.

2- Kitab'ın beyânı olmayan fiilleri. Bu tür fiilleri de iki türlüdür.

a- Hz. Peygamber'e vâcip , mendup, sünnet veya mübah olduğu delil ile bilinenler. Fiilin ona mahsus olmaksızın ona vâcip olduğu ve yine ona mahsus olmaksızın ona mübah olduğuna dair delil varsa ümmetinin ona mütabaat etmesi de vâciptir. Eğer ona mahsus olduğu sabit olursa bu hususta ona ittiba gerekmez.

b- Hükmü hakkında delil bulunmayan fiiller.

Semerkandî'ye göre âlimler Hz. Peygamber'in bu fiillerine iktida ve ittibâ konusunun vücupunda ihtilaf etmişlerdir.

Birinci grup tevakkuf edenlerdir. Onlar, “delil bulunana kadar ilmen ve itikaden bu hususta tevakkuf edilir” görüşündedirler. Bu görüşte olanlara göre, fiilin ona mahsus olmaksızın ona vâcip olduğu ve yine ona mahsus olmaksızın ona mübah olduğuna dair delil varsa ümmetinin ona mütabaat etmesi de vâcip tir, eğer ona mahsus olduğu sabit olursa bu hususta ona mütabaat gerekmez.¹¹⁹

¹¹⁸ Alauddin Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed Semerkandî, *Mizanü'l-usul fi netaici'l ukul fi usulü'l fikh* (Mekke, 1984), 2, 673.

¹¹⁹ Semerkandî, *Mizanü'l usul fi netaici'l ukul fi usulü'l fikh*, 2, 673.

Semerkindî bizim ashâbımız bu konuda ihtilaf etmiştir der. Kerhî'nin de aralarında olduğu Irak meşâyihinin şöyle dediğini nakleder: Hz. Peygamber'in fiilleri, aksine bir delil bulunana kadar mübahlığa hamledilir. Sözlü emir ve nehiyleri ise bunun aksinedir. Bunlar aksine delil bulunana kadar vücupluğa hamledilir.¹²⁰

Semerkind meşayihî şöyle demiştir. Bu tür fiilleri amel bakımından vücupluğa hamledilir, itikadi bakımdan tevakkuf edilir ve şöyle kabul edilir: Allah Teâlâ'nın ondan yapmasını istediği şey haktır. Onlar bu görüşleri ile onun ef'âl ve akvâlini eşit tutmuşlardır. Ashabu'l-hadis ve Şafî'nin ashabından bazı fakihler de ihtilaf etmişlerdir. Onların görüşlerini şu şekilde verir.¹²¹

* “Hz. Peygamber'in mutlak emri delil bulunana kadar vücuba hamledilir” diyenler, “onun fiilleri, aksine delil bulunana kadar muciptir”, görüşündedirler. Semerkindî, Cessâs'ın tercihinin de bu yönde olduğunu belirtmiştir. Ancak, Cessâs'ın sözlü emir konusundaki görüşü böyle olsa da fiiller ile ilgili görüşünün böyle olmadığını biliyoruz. Semerkindî hatalı bir isnadda bulunabileceği gibi, bu hata istinsahtan da kaynaklanmış olabilir.

* Hz. Peygamber'in emirleri konusunda tevakkuf görüşünde olanlar fiillerinin bizimle ilgili yönü konusunda da tevakkuf ederler.

* “Hz. Peygamber'in emri nedbe hamledilir” diyenler, fiillerinin de nedbe hamledileceğini söylerler.¹²²

* Hz. Peygamber'in emrini mübahlığa hamledenler fiillerinin de mübahlığa delâlet ettiğini söylerler.

İ. Abdilhamîd b. Hüseyin el-Üsmendî es-Semerkindî

Usmendî (v. 553), Bezlu'n-Nazar isimli eserinde hükümlere delâleti bakımından Hz. Peygamber'in fiillerini ele almıştır.¹²³

O, insan fiillerini ikiye ayırarak konuya başlar:

¹²⁰ Semerkindî burada Irak meşayihini, hep aynı görüşte gibi zikretmiştir. Ancak Kerhî ile Cessâs'ın aynı düşünmediklerine yukarıda dikkat çekmiştik.

¹²¹ Semerkindî, *Mizanü'l usul fi netaici'l ukul fi usulü'l fikh*, 2, 674.

¹²² Semerkindî, *Mizanü'l usul fi netaici'l ukul fi usulü'l fikh*, 2, 675.

¹²³ Muhammed b. Abdulhamid Usmendî, *Bezlu'n-nazar fi 'l-usûl* (Kahire: Mektebetu Dârü't-Türâs, 1992), 495.

1. Uyuyanın, kastı olmayanın, çocuğun ve mecnunun fiilleri gibi teklife konu olmayan fiillerdir. Bu fiillerin medih veya zemle alakalı hükmü yoktur. Ancak bazen malın ve canın telefi durumunda tazmin gerekliliği sonucunu doğurur. Bu durumunda çocuk ve mecnun adına tazmini velisi yapar.

2. Kişinin teklife konu olan fiilleridir. Bu fiiller ya hasen ya da kabih olurlar.

Usmendî, konuya ittibâ ile ilgili kavramlara bir başlık açarak giriş yapar. Burada Teessî, mütâbaat, muvâfakat, muhâlefet ve i'timâm kavramlarını açıklar.¹²⁴

Usmendî'nin açıklamalarını şu şekilde özetleyebiliriz:

Teessî: Teessî iki türlüdür. Zira teessî bazen fiili yaparak olur bazen de terk ile olur. Fiilde teessî, Hz. Peygamber'in yaptığı şeyi aynı şekilde, onun yaptığı vecihle ve o yaptığı için yapmamızdır. Mesela, Hz. Peygamber'in namaz kıldığı yerde biz oruç tutar veya oruç tuttuğu yerde namaz kılsak teessî yapmış olmayız. Hz. Peygamber'in yaptığı vecih üzere yapmaktan maksat, onun fiildeki niyetlerine/amaçlarına uygunluktur. Hz. Peygamber'in fiilinde kasıtlı olarak yaptığı her şeyi teessîde dikkate alırız. Onun fiili ile ilgili şeylerden birisi niyettir. Bu durumda, Hz. Peygamber'in nâfile olarak yaptığı bir şeyi biz farz olarak yaparsak onu örnek almış olmayız.¹²⁵

Onun fiili ile ilgili şeylerden biri de zaman ve mekândır. Eğer onun fiilinde zaman ve mekânın da kast edildiğini yani (fiille ilişkili olduğunu) anlarsak teessîde de bu ikisini dikkate alırız. Eğer fiille bağlantılı olduklarını anlamazsak onları dikkate almayız. Arafat vakfesi, ramazan orucu ve Cuma vakti böyledir. Ama eğer zaman ve mekânın fiille bir ilişkisi olmadığını anlarsak zaman ve mekânı dikkate almayız. Örneğin herhangi bir zaman herhangi bir yerde sağ eli ile tasaddukta bulunmuşsa biz başka bir zamanda başka bir yerde sol elimizle tasaddukta bulunsak yine de teessîde bulunmuş oluruz. Çünkü zaman ve mekânın tasaddukla bir bağlantısının olmadığını biliyoruz. Tanımdaki üçüncü kayıt olan “Hz. Peygamber yaptığı için yapmak” şartını da dikkate aldık çünkü Hz. Peygamber namaz kıldığı için onun ümmetinden iki kişi de namaz kılsalar, her biri Hz. Peygamberi örnek almış olur. Arkadaşını örnek almış olmaz. Çünkü her biri o fiili arkadaşı yaptığı için değil, Hz. Peygamber yaptığı için yapmıştır.

¹²⁴ Usmendî, *Bezlu'n-nazar fi'l-usûl*, 501.

¹²⁵ Usmendî, *Bezlu'n-nazar fi'l-usûl*, 501.

Terkte Teessî, Hz. Peygamber'in bir şeyi terk ettiği için ve terk ettiği vecih ile terk etmemizdir.

Örneğin Hz. Peygamber güneş doğarken namazı terk etmişse biz de onun terk ettiği vecih ve o terk ettiği için terk edersek ona teessî etmiş oluruz. Teessînin gerçekleşmesi için, teessîde bulunanın teessîde bulunduğu fiilin hükmünü veya şeklini teessîde bulunduğu kişiden öğrenmesi şart değildir. Çünkü biz sırf Hz. Peygamber yaptığı için nimetlere şükreder ve başımıza gelenlere sabredersek ona teessîde bulunmuş oluruz. VeleVKi şükürün ve sabrın vücubunu ondan öğrenmemiş olsak bile. Yani buradaki vucûbiyeti başka bir delil yoluyla bilmemiz teessîye mâni değildir.¹²⁶

Mütabaat: İttibâ/mütâbaat, sözün gerektirdiği hükme göre davranmak veya fiili yapıldığı şekliyle ve yapıldığı vecihle yapmaktır. Bu nedenle mütabaat sözde olduğu gibi fiilde de olur.

Usmendî, teessî de neyi şart koşmuşsa, ittibâda da onu şart koşar. Çünkü ona göre, Hz. Peygamber namaz kılsa ve biz bunun yerine oruç tutsak veya O farz kılsa biz bunu nafil olarak kılsak ona ittibâ etmiş olmayız.¹²⁷

Muvafakat: Muvafakat bazen sözde bazen de fiilde olur. Sözde olan muvafakat söylenen şeyde ortaklıktır. Fiilde muvafakat ise fiili yaptığı suretle ve yaptığı vecihle yapmaktır. O yaptığı için yapmış olmasa bile böyledir.¹²⁸

Muhalefet: Bazen sözde olur bazen fiilde olur. Söz ile olan muhalefet sözün yapma veya terk şeklinde gerektirdiği şeyi gerçekleştirmemektir. Fiilde muhalefet bir fiili yapması gerektiği halde aynı şekilde yapmamaktır.¹²⁹ İ'timam ise iktidâ/uyumak ve ittibâdır.

Usmendî, Hz. Peygamber'in fiillerinin şer'î hüküm kaynağı olduğuna vurgu yapar ve şöyle der: "Hz. Peygamber'in fiilleriyle şer'i hükme istidlalin caiz olduğu konusunda ümmet arasında ihtilaf yoktur." Bunun ardından Usmendî, Hz. Peygamber'in mücerred/mutlak fiilinin şer'î bir hükme delâletinin keyfiyeti

¹²⁶ Usmendî, *Bezlu'n-nazar fi'l-usûl*, 502.

¹²⁷ Usmendî, *Bezlu'n-nazar fi'l-usûl*, 503.

¹²⁸ Usmendî, *Bezlu'n-nazar fi'l-usûl*, 503.

¹²⁹ Usmendî, *Bezlu'n-nazar fi'l-usûl*, 504.

hususunda, yani hangi hükümle kendisine ittibâ edileceği hususunda ihtilafın bulunduğunu söyler ve bunları dört grupta verir:

1- Onun mücerred fiili vucûbiyete delâlet eder.

2- Onun mücerred fiili nedbe delâlet eder.

3- Onun mücerred fiili ibâhaya delâlet eder.

4- Onun mücerred fiili şer'î hükme delâlet etmez. Hz. Peygamber'in fiilinin vasfı bilindiğinde bu vasfı bilinen fiil şer'i bir hükme delalet eder. Eğer Hz. Peygamber bir fiili vücup vechiyle yapmışsa o fiilin mislinin bize vâcip olduğuna delâlet eder. Eğer nefl üzere yaptığını biliyorsak bize de nafil olarak yapmamız gerektiğine delâlet eder. Eğer ibâha ciheti üzere yaptığını biliyorsak biz de o fiilin mübah olduğuna itikat ederek yaparız. Ancak Hz. Peygamber'in fiilleri haramlığa delâlet etmez.¹³⁰

Mücerret fiilinin şer'î bir hükme delâlet etmediğini söyleyenlerin delilleri şunlardır:

Bir şeyin vâcip ya da nafil olması kullar hakkında onun maslahat olmasına bağlıdır. Hz. Peygamber, masum olduğu için haram işlemez. Onun bir şeyi yapmış olması, o şeyin hasen olduğunu gösterir. Fakat bir fiili onun yapmış olması aynı şeyin başkası için de maslahat olmasını gerektirmez. Çünkü mükelleflerin durumlarının değişmesine göre maslahat da değişir. Nitekim mukîm ile misafirin durumu veya hayız halinde olan ile olmayanın durumu şer'i hükümde farklılaşmaktadır. Dolayısıyla onun hakkında maslahat olan bir şeyin başkası hakkında maslahat olduğunu bilmiyorsak başkası hakkında vücup, nedb ve ibâha yönünü de bilemeyiz: Dolayısıyla başkaları için bu hükümleri geçerli/yükümlülük kılamayız.

Hz. Peygamber'in mücerret fiilinin vucûbiyete delâlet ettiğini kabul edenlerin delilleri şunlardır:

1- Onun fiillerini bizim de yapmamız gerekmediğini söylemek, bir anlamda onu ittibâyâ uygun görmemek ve insanları onun yaptıklarından uzaklaştırmak demektir. Böyle bir şey kabihtir.

2- Eğer onun fiillerine ittibâmımız gerekli olmasaydı, sözlerine ittibâmımız da gerekli olmazdı ve bu aynı şekilde ondan nefret ettirmek anlamına gelirdi. Zira her

¹³⁰ Usmendî, *Bezlu'n-nazar fi'l-usûl*, 505.

iki durumda da ona muhalefet etmeyi tecviz etmiş olurduk. Öyleyse ona muhalif olmamak için akval ve efalinde ona ittibâ bize vâciptir.

Nakli deliller ise şunlardır.¹³¹

1- Üsve âyeti: Allah bu âyet ile teessîyi vâcip kılmıştır.

2- “Onun emrine muhalefet edenler başlarında bir azabın gelmesinden korksunlar...”(Nûr, 24/63) âyeti onun emrine muhalefetten sakındırmaktadır. Emir ismi hem kavli hem fiili içerir. Dolayısıyla hem sözde hem fiilde muhalefeti terk etmeyi gerektirir.

3- “Peygambere itâat edin...” (Nisa, 4/59, Maide, 5/92, Nûr 24/56, Muhammed, 47/33, Teğabun 108/12) meâlindeki ayetler peygambere itâati emretmektedir. İtaat hem fiiline hem de sözüne uymakla olur.

4- “Peygamber size ne verirse alın neyi de sakındırırsa ondan uzak durun” (Haşr, 59/7) emrinde, Hz. Peygamber’in bir şey vermesi söz ve fiille olur. Hz. Peygamber bir şeyi yaparak, sözüyle olduğu gibi, fiiliyle de bize dinimizin mesalihini göstermiş olur.

5- Hz. Peygamber bir namazında ayakkabılarını çıkarınca arkasındaki insanlarda çıkardılar. Eğer onlar ittibânın vâcip olduğunu bilmeselerdi bunu yapmazlardı.

6- Vâcip olmak fiilin en yüksek mertebesidir. Hz. Peygamber’in fillerini de ona tazim için vâcip e hamletmek gerekir.

J. Abdülazîz el-Buhârî

Abdulaziz el-Buhârî (v. 730), Pezdevî’nin Kenzu’l-Vusûl adlı eserine yaptığı şerh ile kendisinden önceki Hanefî usulcülerinin Fıkıh Usûlüne dair görüşlerini bir araya getirmiş ve açıklamalarda bulunmuştur. Sistematiği olarak Pezdevî’nin eserine bağlı kalması ve kendinden önceki görüşlerin tamamına temas edebilmesi bakımından onun konuya dair verdiği bilgiler, diğer eserlerdeki görüşleri tamamlayıcı ve olabilecek nakil, istinsah ve tahkik hatalarını kontrol imkânı sağlayan bir özelliğe de sahiptir. Ayrıca eser, memzuc metoda göre değil, klasik hanefî geleneğine göre kaleme alınmıştır. Bu nedenle, çalışmamızı sınırlandırdığımız zaman diliminde yaşamamış olmasına rağmen onun konuyla

¹³¹ Usmendî, *Bezlu’n-nazar fi’l-usûl*, 506.

ilgili verdiği bilgileri görmenin ve değerlendirmenin uygun olacağını düşündük. Bu açıdan onun konuya dair açıklamalarını vermekte fayda mülâhaza ediyoruz.

Buhârî, insan fiillerini önce ikiye ayırır. Birinci grup uyuyan veya fiilde kastı bulunmayan (yanılan, kastıyla fiili farklı olan, iradesi/kastı olmayan) kişinin fiilleridir ki bunlara herhangi bir hüküm verilmez. Yani bu tür fiillere iyi ya da kötü (hasen-kabîh) denilmez.

İkinci grup fiiller ise iyi ya da kötü olarak nitelendirilen fiiller olup, bunlar kişinin kendi iradesi ile yaptığı fiillerdir. İyi fiiller (hasen) vâcip , mendup ve mübah kısımlarına ayrılır. Kötü (kabih) olan fiiller ise haram ve mekruh kısımların ayrılır. Peygamberler haram ve mekruh işlemezler, ancak zelle işleyebilirler.¹³²

Buhârî, bu hususta, kendinden önceki müelliflerin taksimini esas almakla beraber, meseleyi, kavramsal olarak fiillerin hasen ya da kabih olması niteliği ile ifade etmiştir.

Buhârî, bu açıklamalarından sonra ittibâ açısından Hz. Peygamber'in fiillerini taksim eder:

1. Hz. Peygamber'in İttibâ Edilmeyen Fiilleri

Buhârî, Hz. Peygamber'e ittibâ etmemizin gerekmediği fiiller olarak şunları sayar:

- a- Zelleleri: Zelle olarak gerçekleşen fiilleri uyulmaya uygun değildir. Zaten zelle olan fiilleri ile ilgili bir açıklama yapılır. Bu ya bizzat zellei işleyen tarafından söylenir ya da Allah tarafından bildirilir.
- b- Uyku ve baygınlık halinde olduğu gibi kasıtsız olan fiilleri de zelle olarak gerçekleşenler gibi uyulmaya uygun değildir.
- c- Bir beşer olması hasebiyle her canlıda bulunan nefes almak, ayakta durmak, oturmak, yemek ve içmek gibi fiilleri. Zira bunlar ona mübah olduğu gibi bize de mübahdır.¹³³

¹³² Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 3, 296.

¹³³ Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 3, 297-298.

2. Hz. Peygamber'in İttibâ Edilip Edilmeyecekleri Hususunda İttifak Bulunan Fiilleri

- a- Hz. Peygamber'in, Kitab'ın mücmelini beyân sadedinde olan fiilleri tartışma dışıdır. Çünkü bu fiilleri vücut, nedb ve ibâha hususlarında beyân ettiği hükme ya da şeye tabidir.
- b- Fiil daha önceki bir emri/şer'î bir hükmü yerine getirmeye dair ise, bu fiilin vücut veya nedb hususunda emre tabi olduğunda ittifak vardır.
- c- Hz. Peygamber'in hakkında ihtilaf olmayan diğer bir fiil gurubu da kendisine mahsus olan fiilleridir. Dört eşten çok eşli olması ve ganimetin beşte birinin onun hakkı olması gibi ona mahsus hükümlerde ona ittibâ edilemeyeceği hususunda ittifak vardır.
- d- Hz. Peygamber'in fiili muamelat ile ilgili olup vasfı bilinmiyorsa ibâhaya delâlet ettiğinde icma vardır. Buhârî bu görüşü Ebû'l-Yüsr' el-Pezdevî'ye dayandırır.¹³⁴

3. Hz. Peygamber'in İttibâ Konusunda İhtilafı Fiilleri

“Efa'lü'n-nebî” başlığında tartışılan şeyler zelle kabilinden olmayıp Hz. Peygamber'e ittibâ edeceğimiz fiilleri içerir. Buhârî, Pezdevî ve Serahsî'nin Hz. Peygamber'in ittibâyâ konu olan fiillerini farz, vâcip, müstehap ve mübah olmak üzere dörde ayırdıklarını belirtir. O ayrıca, Debûsî'nin ve diğer usulcülerin bunları vâcip, müstehap ve mübah olmak üzere üçe ayırdığını ve vâcip kavramıyla farzı kast ettiklerini belirtmiştir. Zira vâciplik kendisinde zan bulunan bir delil ile sabit olduğundan, bu durum Hz. Peygamber için düşünülemez.

Abdülaz'iz el-Buhârîye göre, Hz. Peygamber'in fiilinin vasfı biliniyorsa, cumhura göre ümmeti de o fiili aynı vasıfla yaparak teessîyi yani ona ittibâ sorumluluklarını yerine getirirler.

Buhârî, Ebû'l Yusr el-Pezdevî'den şöyle bir nakilde bulunur: Hz. Peygamber'in fiilinin vasfına dair bir delil varsa Kerhî'nin, Eş'ârîlerin tamamının ve Şafililerden Ebû Bekr ed-Dakkâk'ın ümmetin de bu fiilde onun gibi olduğunu (müşareket) gösteren bir delil bulunana kadar o fiilin Hz. Peygamber'e mahsus

¹³⁴ Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 3, 298.

olduğunu kabul ettiklerini söyler. Cessâs, Ebû Abdullah el-Cürcânî, Şafii ve bütün mutezililer bu durumda fiilin Hz. Peygamber'e mahsus olduğunu gösteren bir delil bulununcaya kadar ümmetinin de o fiilde ona ortak olduğu görüşündedirler. Fiil muamelat ile ilgili olup vasfı bilinmiyorsa ibâhaya delâlet ettiğinde icma vardır.

Eğer Hz. Peygamber'in fiili *ibadet türlerinden* ise onun hükmü konusunda ihtilaf edilmiştir.

Birinci grup tevakkufun vâcip olduğunu söyleyenlerdir. Bunlara göre fiilin hükmü bilinmiyorsa, fiilin vasfını ve bizim onunla aynı hükümde olduğumuzu gösteren bir delil bulunana kadar ittiba gerçekleşmez.

O, bu kanaatte olanların görüşlerini şöyle savunduklarını nakleder: Vasfı bilinmeyen fiilde ittibânın vâcip olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü fiilde ittibâ bir başkasının yaptığını onun yaptığı amaçla ve vasıfla yapmaktır. Fiilin kendinde ya da vafında uyum olmazsa bu ittibâ olmaz. Yani birinin vâcip olarak yaptığını diğeri nafîle olarak yaptığında ittibâ gerçekleşmiş olmaz. Dolayısıyla fiilin hangi vasıfla yapıldığı bilinmezse mütabaatın gerçekleşmeyeceği de anlaşılmış olur. Ayrıca Hz. Peygamber'e muhalefet etmemiz de doğru değildir. Dolayısıyla fiilin vasfını öğrenene kadar tevakkuf etmemiz gerekir. Eş'arîlerin çoğu, Gazzâlî ve Ebû Bekr ed-Dekkak gibi bazı Şafiiler bu görüştedir.¹³⁵ Buhârî, bu görüşte olanlara Şemsüleimme'nin ifadeleriyle cevap vermiştir. Üzerinde düşünülünce bu görüşün yanlış olduğu anlaşılır. Çünkü bu sözü söyleyen eğer ümmeti bu yolla Hz. Peygamber'in yaptığından men etmek istiyorsa ve onun yaptığını yaptıkları için kötülemek istiyorsa ittibâyı yasaklamış olur. Eğer onları men etmiyorsa ve kötülemiyorsa ittibâda ibâha sıfatını kabul etmiş olur Dolayısıyla tevakkuf görüşünün hiçbir zaman gerçekleşmeyeceği anlaşılmış olur.

İkinci görüşte olanlar o fiili yaparak Peygamber'e uymak bize gereklidir derler. Böylece o fiili yapmak ona da bize de vâcip olmuş olur. İmam Malik, bazı Şafiiler, Hanbelîler ve bazı Mu'tezilîler bu görüştedir.¹³⁶

Fiilin vasfı bilinmese de ittibânın vâcip olduğunu söyleyenler genel olarak Hz. Peygamber'e itâati emreden nasları delil getirmişlerdir. "Onun emrine aykırı davrananlar başlarına bir bela gelmesinden ya da elemli bir azap isabet etmesinden

¹³⁵ Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 3, 296.

¹³⁶ Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 3, 298.

sakınsınlar” Âyetindeki “onun emrinden” maksat onun yolu demektir. Nitekim şu âyette de bu manaya gelir “Firavun’un emri- yolu doğru değildi” (Hûd, 11/97) yani Firavun’un tuttuğu yol demektir. Hz. Peygamber’e itâat konusundaki nasslar çoktur. Bu nasslar ve benzerleri söz ve fiil olarak ayırmaksızın genel olarak ittibâyı gerekli kılar. Nitekim Sahabe, o nalinlerini çıkarınca nalinlerini çıkardılar. O ise, onların onun fiiliyle istidlal etmelerini inkâr etmedi lâkin illetini açıkladı ki “Cebrail bana ayakkabımda necaset olduğunu söyledi.” dedi. Yine sahabeye hudeybiye yılında traş olmalarını emretti ama onlar bunu yapmadılar ne zamanki Hz. Peygamber yapınca onlar da traş oldular. Bu da fiilin kalpte sözden daha tesirli olduğunu göstermektedir. Hz. Ömer Haceru’l- esved’i öpünce şöyle demiştir: “Biliyorum ki sen bir taşsın zarar ve fayda vermezsın ancak peygamberi seni öperken gördüm.” Dolayısıyla Hz. Ömer, Hz. Peygamber’e mütabaatın onun fiilinin zahirini yapma konusunda vâcib hükmünde olduğu görüşündedir. Sahabe sözlerine mutabaatta olduğu gibi Hz. Peygamber’in ef’âline de mutâbaat konusunda da sıkı davranıyorlardı.

Kerhî’ye gelince o ibâha, nedb ve vücûp hükümlerinden Hz. Peygamber için ibâhânın kesin olarak sabit olduğu kanaatindedir. Zira ibâha her halde sabittir. Dolayısıyla ibâhanın benimsenmesi gerekir. Diğer hükümlerin ise ispat edilmesi gerekir. Bununla beraber bu yolla ibâhâ sabit olunca -Şemsüleimme’nin de tercih ettiği gibi- veya Kâdî Debûsî’nin de naklettiği gibi- fiilin sıfatını beyân eden bir delil var ise ona mütabaat ancak bir delil ile caiz olur. Çünkü biz bazı fiillerin Hz. Peygamber’e mahsus olduğunu ve bazı fiillerin de onunla ümmet arasında müşterek olduğunu biliyoruz. Bir fiilin ona mahsus olan şeylerden olma ihtimali ile ona mahsus olmayan şeylerden olma ihtimali eşit olunca delil bulununcaya kadar tevakkuf gerekir.

Son görüş Cessâs’ın görüşüdür. Şemsüleimme sahih olanın bu görüş olduğunu söylemiştir. Çünkü teessî âyeti onun fiillerinde ona ittibâ etmenin caiz olduğuna dair nasstır. O fiilin ona mahsus olduğunu gösteren bir delil bulunmadığı sürece, bu nass ile amel etmiş oluruz. Aynı şekilde Hz. Zeynep’le evliliğini düzenleyen âyet de buna delâlet etmektedir. (Ahzâb, 33/37) Bu âyetle onun hakkında helalliğin genel olarak sabit olması ümmeti hakkında da sabit olmasının delilidir. Zira ona mahsus olan hükümler nasla bildirilmiştir. “Sana mahsus olmak

üzere müminlere değil” (Ahzâb, 33/50) âyetindeki gibi. Buradaki hüküm mehirsiz nikâhtır. Eğer onun mutlak fiili ümmeti için yerine getirme konusunda delil olmasaydı âyetteki “haliseten lek”’in bir manası olmazdı. Ona mahsus fiillerin ona mahsus olması bu kelimenin dışında da sabittir. Oruçluyken eşini öpenin durumunu bir kadın Ümmü Seleme’ye sormuş, o da Hz. Peygamber’in oruçluyken eşini öptüğünü söylemiştir. Kadın bunun üzerine, biz peygamber gibi değiliz onun geçmiş gelecek günahları affedilmiştir, şeklinde mukabelede bulunmuştur. Daha sonra Ümmü Seleme bunu peygamberimize sordu. O “benim oruçluyken eşimi öptüğümü söylemedin mi”, dedi. Ümmü Seleme, “söyledim ama o da şöyle mukabelede bulundu.” dedi. Hz. Peygamber de: “Ben sizin Allah’ın hükümlerini çiğnemekten en çok korkanınız ve Allah’ın sınırlarını en iyi bileniniz olduğumu ümit ediyorum.” buyurdu.

Bu rivâyette Hz. Peygamber’in fiillerine, ona mahsus olduğuna dair delil bulununcaya kadar, uymanın asıl olduğunun beyânı vardır. Çünkü peygamberler kendilerine uyulan önderlerdir. “Seni bütün insanlara imam yapacağım...” (Bakara, 2/124) âyeti -hükümün onlara mahsus olduğunu gösteren bir delil bulunana kadar- onlardan sadır olan her fiilde onlara uymanın cevazının asıl olduğunu gösterir. Asıl bu olunca, onlara mahsus olan her fiilin onlara mahsus olduğunun beyân edilmesi gerekir. Çünkü yukarda belirtilen asla muhalif her fiilde buna ihtiyaç vardır. Böyle bir ihtiyaç varken, hükümün onlara mahsus olduğunun beyân edilmeyip susulması, onların fiillerinin ümmeti için örnek olduğuna delildir. Son tahlilde Ebû’l Hasan el-Kerhî’ye göre peygamberin fiillerinde kendilerine mahsus olma asıl, ümmetinin onunla müşterek olması bir delil ile sabitken Cessâs’ta ümmetiyle iştirak asıl, fiilin ona mahsus olması bir delil iledir.

Hz. Peygamber’in şer’îat bâbından olmayan fiillerinden şer’î hüküm sabit olmaz.

II. SÜNNET'İN TAKSİMİ

Bilindiği gibi, Hanefî Fıkıh Usûlü eserlerinde tekîfî hükümler, farz, vâcip, sünnet, nâfile, mübah, tenzihen mekruh, tahrimen mekruh ve haram şeklinde taksim edilmiştir.¹³⁷

A. Hanefîlerin Sünnet Tanımında Öne Çıkan Hususlar

Daha önce Sünnet'in farklı ilim dalları açısından tarifini vermiştik. Burada kısaca hanefîlerin tanımlarında öne çıkan hususlara dikkat çekerek Sünnetin Sünneti hüda ve Sünneti Zevâid şeklindeki taksimine geçeceğiz.

Hanefî fıkıh usûlü eserlerinde, sünnetin tanımında iki husus sürekli vurgulanır. Bunlardan birincisi “Sünnetin dinde tutulan yol” olması ve ikincisi “bize farz ve vâcip olmakızın bizden yapılmasının istenmesidir.” Bunun yanında sünnet kavramı, hanefîlere göre, Hz. Peygamber ve onun dışındakiler için de kullanılır. Ayrıca Sünnet'in “ihyası bize emredilmiş yol” olduğu da vurgulanır. Çünkü onlara göre Sünnet'i terk eden kınanır.¹³⁸ Onlar birinci kaydı zikrederek sünneti nâfileden ayırırlar. Nâfile ise yapılması sevap olan terki günah olmayan fiillere denir.¹³⁹

B. Sünnetin Kısımları

Hanefî usulcüler, tekîfî hükmün bir kısmı olarak ele aldıklarında, yani farz ve vâcip olanların dışında Hz. Peygamber'in sünnetini “sünnet-i hüda” ve “sünnet-i zevâid” olmak üzere ikiye ayırırlar.

Bu yöndeki ilk sınıflandırmayı tâbiûn âlimlerinden Mekhûl'un (ö. 112/730) yaptığı nakledilir.¹⁴⁰ Onun bu taksîmi, kendisinden sonra, özellikle Hanefî usul eserlerinde esas alınmış ve dile getirilmiştir.

Dârimî, eserinin, “Sünnet'in dindeki yeri ve teşri değeri” ile ilgili rivâyetleri naklettiği bölümünde, el-Evzaî'den (ö. 157/773) Mekhûl'un şöyle dediğini rivâyet

¹³⁷ Pezdevî, *Usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*, 2, 436; el-Kirmastî, *Zübdetü'l vusûl ilâ umdeti'l usûl*, 77-78.

¹³⁸ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3, 235; Pezdevî, *Usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*, 1, 136.

¹³⁹ Pezdevî, *Usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*, 1, 139.

¹⁴⁰ Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1, 114; Ferhat Koca, “Sünnet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 154-155.

eder: “Sünnet ikidir (ikiye ayrılır). Birincisinin kabulü farizadır/zorunludur ve terki küfürdür. İkincisinin yerine getirilmesi fazilet olup terki sakınca doğuran sünnettir.”¹⁴¹ Mekhûl burada Sünnet’e kaynak olması bakımından bakmıştır. Yani O, Sünnet ile sadece mendup türü hükümlerin değil, farz olan hükümlerin de sabit olduğuna dikkat çekmektedir. Nitekim Pezdevî, “Hüdâ” kelimesinin İman ve şer’î hükümler için kullanılan bir isim olduğunu belirtir.¹⁴² Mehmet Erdoğan da Mekhûl’ün taksiminin “Sünnet-i farîza” ve “Sünnet-i fazîle” şeklinde olduğuna dikkat çeker.¹⁴³

1. Sünnet-i Hüdâ

Hanefilerin Sünneti Hüdâ tanımına göre bu tür sünnet, yerine getirilmesi hidâyet ve dinin ikmâli olup terki dalâlet olan sünnettir. Bu tür sünnetin terkinde kerâhet ve günah vardır.¹⁴⁴

Buhârî Serahsî’den şöyle nakleder: Bu tür sünnet, yapılması hidâyet, terki dalâlet olan sünnettir. Bayram namazı, ezan ve cemaatle namaz bu tür sünnetin örnekleridir. Pezdevî ve Serahsî bu tür sünneti, terk edenin isâet ve kerâhette bulunmuş olacağına dikkat çekerler. Abdülaziz el-Buhârî, dinin şîârından olan ezan, cemaatle namaz, bayram namazı ve kamet gibi hususların vâcip gibi olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁵ Abdülaziz el-Buhârî, Hz. Peygamber’in devam ettiği revâtib sünnetleri de bu kısma örnek vermiş ve terkinde günah olmadığını ifade etmiştir.¹⁴⁶

Buhârî, İmam Muhammed’i bu tür sünneti terk edenler için bazen “musîen”, bazen de “ye’semu” dediğini nakleder.

Buna binaen İmam Muhammed şöyle demiştir. Bir bölge ahalisi ezanı ve kameti terk etseler bunları yapmaları emredilir. Buna rağmen yapmazlarsa farzları ve vâcpleri terkte ısrar ettikleri zaman olduğu gibi silah yoluyla bunları yapmaya zorlanırlar. Ebû Yusuf, vâcip/farzlar ile diğer hükümlerin birbirinden ayrılması için, silah ile zorlamanın fazların ve vâcplerin terkinde olacağını, sünnetlerde ise tedib

¹⁴¹ Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman, *Sunenu’l-Dârimî*, (Beyrut, 1407), 608.

¹⁴² Pezdevî, *Usûli Fahri’l-İslâm el-Pezdevî*, 1, 232.

¹⁴³ Erdoğan, *Vahiy Akıl Dengesi Açısından Sünnet*, 260.

¹⁴⁴ Pezdevî, *Usûli Fahri’l-İslâm el-Pezdevî*, 1, 139.

¹⁴⁵ Buhârî, *Keşfü’l-esrâr*, 2, 439.

¹⁴⁶ Buhârî, *Keşfü’l-esrâr*, 2, 447.

olunacaklarını söylemiştir. İmam Muhammed dinin alemlerinden olan şeyler hususunda “Bunların terkinde ısrar etmek dini hafife almaktır ve bundan dolayı kendileriyle devlet gücü ile savaşılr” kanaatindedir. Ezan konusundaki meselelere verilen cevapların zaman zaman farklılaşması, sünnetin iki kısma ayrılmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle bazen “mekruh olur”, “bazen isâette bulunmuş olur” ve bazende “la be’s” denilmiştir. Bunun sebebi Sünen-i Hüdânın terkinin kerâhet ve isâet gerektirmesi ve sünnet-i zevâidin terkinin bir şey gerektirmemesidir. Örneğin bir bölge halkı ezansız ve kametsiz cemaatle namaz kılsalar sünneti terk ettikleri için isâet etmiş olurlar.¹⁴⁷

2. Sünnet-i Zevâid

Sünnet-i zevâid, yapılması fazilet ve sevap olup terki günah olmayan sünnetlerdir.¹⁴⁸ Bu tür sünnete, çoğunlukla Hz. Peygaber’in giyim kuşamında, oturup kalkmasındaki tutumu örnek verilir.¹⁴⁹ Ancak zaman zaman, namazda kıraati uzatmak, rükü ve secdeyi uzatmak, Hz. Peygamber’in namazdaki diğer fiilleri de örnek olarak verilmektedir.¹⁵⁰

Görüldüğü gibi, Zevâid Sünnet, genellikle, Hz. Peygamber’in giyim-kuşam ve yürüyüşü gibi hususların yanında ibadetlerle ilgili olmakla birlikte birinci türdeki sünnetler derecesinde olmayan sünnetler örnek olarak verilmektedir. İbn Abidin, sünnet-i zevâidi, “Hz. Peygamber’in kıyâm ve ku’ûdundaki sireti/tutumu gibi sünnetler” şeklinde tanımlar ve terkinin kerâheti gerektirmediğini belirtir. Ancak O, âşûre orucunun zevâid sünnetlerden olduğunu da ifade eder.¹⁵¹

Dolayısıyla bu grupta ibadet niteliği taşıyan ve terkedilmesi mekruh sayılan sünnetler yanında işleyen iyi bir iş yapmış olacağı, fakat terkedenin mekruh işlemiş sayılmayacağı örnekler de bulunduğu dikkat çekilmiştir.¹⁵²

Cürcânî, Sünnet-i Hüdâ’yı “Hz. Peygamber’in ibadet niyetiyle sürekli olarak yapıp nadiren terk ettiği fiiller” ve Sünnet-i Zevâidi “örf ve âdet olarak

¹⁴⁷ Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2, 450.

¹⁴⁸ Pezdevî, *Usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*, 1, 139.

¹⁴⁹ Pezdevî, *Usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*, 1, 139; Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 3, 450.

¹⁵⁰ Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*.

¹⁵¹ İbn-i Abidin, *Reddû'l-Muhtâr*, 2, 374.

¹⁵² Koca, “Sünnet”, 2010, 38: 155.

yaptıkları” şeklinde tanımlamıştır. Bu nedenle Sünnet-i Hüdâ’nın yapılmasıyla dini vecibelerin yerine getirilmiş olduğunu ve terkinin kerahat ve günah doğurduğunu belirtmiştir.¹⁵³

Sadru’ş-Şerî’a Sünen-i Zevâidi Hz. Peygamber’in libâs, kıyâm ve ku’ûdu gibi sünnetleri şeklinde tanımlamış ve terkinin isâet ve kerâhet gerektirmediğine dikkat çekmiştir. O, ayrıca nâfilenin sünen-i zevâidin, derece olarak altında olduğunu da belirtmiştir.¹⁵⁴

Nesefî (v. 710), el-Menâr adlı eserinde sünneti “hüdâ” ve “zevâid” şeklinde ikiye ayırdıktan sonra bunları tanımlar. Sünnet-i hüdâ terki isâet gerektiren sünnettir. Cemaat, ezan ve ikâmet gibi sünnetler böyledir. Zevâid sünnet ise terki isâet gerektirmeyen sünnettir. Hz. Peygamber’in libâs, kıyam ve ku’ûdundaki sîreti bu tür sünnetin örneğidir.¹⁵⁵

Molla Civen, zevâid sünnetin, ibadet ve sevap niyetiyle yapılmadığını ifade eder. O, Hz. peygamber’in farklı renklerde elbise giydiğini ve farklı uzunluklarda sarık sardığını belirtir ve bunları sünnet-i zevâide örnek olarak zikreder.¹⁵⁶ Burada dikkat çeken husus, sünnet-i zevâidin içeriğinin, mübah fiiller ile doldurulmuş olmasıdır.

Günümüz araştırmacılarından bir kısmı sünnet-i zevâidi Hz. Peygamber’den insan olması hasebiyle sadır olan ve tebliğ ve bir hükmü beyan maksadı taşımayan beşerî davranışlar olarak görür. Hz. Peygamber’in giyinmesi, tirit yemeği sevmesi gibi davranışları bu tür sünnete örnek olarak gösterilir.¹⁵⁷

İbn Abidin, nâfile’nin zevâid sünnetin derece olarak altında olduğuna dair görüşleri eleştirir ve özetle şunları söyler: ‘Nâfile, yapanın sevap alacağı ve terk edenin ise güneş işlemiş olmayacağı şeyler şeklinde tanımlanmış ve zevâid sünnetin derece olarak altında olduğu’ söylenmiştir. Ancak nâfile haccın, ayakkabı giyerken sağdan başlamakta daha düşük olduğunu kim söyleyebilir. Bana göre

¹⁵³ Cürcânî, *Ta’rîfât*, 1, 161-162.

¹⁵⁴ Sadruşşerîa, *et-Tavzîh*, 2, 258; el-Kirmastî, *Zübdetü’l vusûl ilâ umdeti’l usûl*, 77.

¹⁵⁵ Ebü’l-Berekât Hâfızüddîn en-Nesefî, *Keşfü’l-esrâr şerhu’l-musannif ale’l-Menâr* (İstanbul: Salah Bilici Kitapevi, t.y.), 121.

¹⁵⁶ Ahmed b. Ebî Saîd Cîven, *Nûrû’l-envâr fî şerhi’l-Menâr* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1986), 1, 456.

¹⁵⁷ Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 149.

nefl ile zevâid arasında, hüküm bakımından fark yoktur. Çünkü ikisinin terki de mekruh olmaz. Aralarındaki fark zevâidin âdâttan nafilenin ise ibâdâttan olmasıdır.”¹⁵⁸

Ona göre, sünen-i zevâide bazen ruku’ ve sücûdu uzatması gibi örnekler de verildiğine göre bu durum, zevâid in aynı zamanda ibâdatı da içerdiğini gösterir. Dolayısıyla sünneti zevâidin adet olmasının manası, Hz. peygamber’in bazen devam etmiş bazen terk etmiş olmasıdır. Bunun için âdet denilmiştir. Çünkü Sünnet, “dinde tutulan yol” demektir. Bu nedenle aslında ibadet olduğu halde devamlı yapıldığı için âdet denilmiştir. Zevâid olarak isimlendirilmesi, sünen-i Hüdânın aksine, dinin şe’âirinden ve mükemmilâtından olmadığı içindir. Sünen-i Hüdâ vâcipe yakın sünneti müekkele olup bunu terk eden sapık kabul edilir. Çünkü terki dini istihfaftır. Nitekim Sünnetin her iki türü için de “farz ve vâcipe ziyade olarak meşru kılınan” şeklinde tanım yapılır.¹⁵⁹ İbn Abidin bu açıklamalarıyla, süneni zevâid in sadece kelime anlamıyla âdâttan olan sünen şeklinde anlaşılmasını doğru bulmaz.

İbn Abidin, sünnet-i müekkelede “süneni Hüdâ” ve sünneti gayri müekkelede de “süneni zevâid ” isminin verildiğini de belirtmiştir.¹⁶⁰

Sünneti zevâid ile ilgili yaklaşımlardan bu tür sünnetlerle ilgili bazı hususların öne çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Birincisi, bu tür sünnetler için âdet kavramının kullanılmasıdır. Bu, bazı usulcüler tarafından örfî olması anlaşılmışsa da, diğer bazıları, bunun ibadet nevinden olan hususlarda devam ettiği şeyler ve beşerî-örfî hususlardaki genel sîreti için kullanıldığına dikkat çekerler.

İkincisi, bu sünnete verilen örnekler çoğunlukla Hz. Peygamber’in giyim kuşamı ve oturup kalkması ile ilgili sîreti-tutumundan oluşmaktadır. Burada vurgulanan husustan anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber’in genel sîreti kastedilmektedir ve bu genel sîret ve tutumuna “zevâid sünnet” denilmektedir. Yoksa bu hususlarla ilgili ve mübah vasfı taşıyan cüz’î hususlar değil. Çünkü Hz. Peygamber’in fiilleri konusunu işleyen âlimlerin hiçbirisi onun mübah vasfıyla yaptığı şeylere, mendup anlamıyla “sünnet” dememiş ve bu tür fiiller “mendup”

¹⁵⁸ İbn-i Abidin, *Reddû'l-Muhtâr*, 1, 103.

¹⁵⁹ İbn-i Abidin, *Reddû'l-Muhtâr*, 1, 103.

¹⁶⁰ İbn-i Abidin, *Reddû'l-Muhtâr*, 1, 103; Kefevî, *el-Küllîyyât*, 498.

vasfıyla, yani sevap niyetiyle yapıldığında bunu ittibâ olarak kabul etmemişlerdir. Bilakis onların açıklamalarına göre fiilin vasfı değiştirildiği için bu Hz. Peygamber'e muhalefettir. Dolayısıyla onlara göre böyle bir fiil ittibâ sayılmaz. Onların tamamına göre Hz. Peygamber'in mübah olarak işlediği şeylere ancak mübah vasfıyla ittibâ edilebilir.

Bazı usulcülerin zevâid sünnete örnek olarak Hz. Peygamber'in rukû ve secdeyi uzatması gibi ibadetlerle ilgili hususları vermeleri, bu tür sünneti, salt beşerî davranışların yani mübahların oluşturduğu yaklaşımının doğru olmadığını gösterir.

III. HZ. PEYGAMBER'İN FİİLLERİNE İTTİBÂ ANLAYIŞI VE SÜNNETİN TAKSİMİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Bu başlık altında yapılacak karşılaştırmanın, fıkıh âlimlerinin Sünnetin çerçevesine dair görüşlerine katkıda bulunacağını düşünüyoruz. Böyle bir karşılaştırma, aynı zamanda, Hz. Peygamber'e ittibâ meselesi ile Sünnet-i Zevâid konusunda söylenenler arasında bir örtüşme ya da çelişme olup olmadığı hususunun anlaşılmasına da yardımcı olabilir.

Hz. Peygamber'in fiillerine ittibâ hususunda, usulcüler, Hz. Peygamber'in yaptıklarının, onun yaptığı vasıf/hüküm ile yapıldığında ittibâ edilmiş olunacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Yani onun farz olarak yaptığını farz, mendup olarak yaptığını mendup ve mübah olarak yaptığını mübah olarak yaparsak ona ittibâ etmiş ve onun yolundan yürümüş oluruz. Alimlerin ittifak ettiği diğer bir husus, nefes alıp vermek, yemek yemek ve su içmek gibi onun sırf beşer olması hasebiyle yaptığı şeylerin ona mübah olduğu gibi bize de mübah olduğudur.

Bu noktada Sünnet-i zevâid ile ilgili söylenenler ve verilen örnekler arasında genellikle “Hz. Peygamber'in bir beşer olarak yaptıkları”nın zikredilmesinin nasıl anlaşılacağı bir soru işareti olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öncelikle, Cessâs'ın, mübahlara “sünnet” denmediği hususunu ifade ettiğini hatırlamakta yarar vardır. Ayrıca haneî usulcülerin, bir hüküm türü olarak sünneti tanımlarken ittifakla Sünnet'in iki özelliğine vurgu yaptıklarına yukarıda temas etmiştik. Bunlardan birincisi Sünnet'in “dinde takip edilen yol” yani Hz. Peygamberin genellikle yaptığı şey/onun sîreti olma özelliği ve ikincisi de “bize farz ve vâcip olmaksızın bizden yapılmasının istenmesidir.”

Dolayısıyla, Sünnet'in hüküm bakımından Sünnet-i Hüdâ ve Sünnet-i zevâid şeklindeki ayırımına ve her ikisinin tanım ve örneklerine bu açıdan bakmakta yarar görüyoruz. Sünnet-i hüdâ'nın tanım ve örnekleri gayet anlaşılırdır. Ancak aynı şeyi Sünnet-i zevâid için söylemek zordur. Zira Sünnet-i zevâide dair yapılan açıklamalar ve verilen bazı örnekler, Hz. Peygamber'in beşer olarak yaptığı veya yaşadığı zaman gereği doğal ve örfi olan davranışlarının da "Sünnet" içerisinde mütalaa edilmesine yol açabileceği izlenimi vermektedir. Bu nedenle biz, Sünnet-i zevâid tanımlanır ya da anlaşılırken, Sünnet'in tanımında yukarıda belirttiğimiz iki özelliğin dikkate alınmasının tutarlılığın bir gereği olduğunu düşünüyoruz.

Bu nedenle, yukarıda verdiğimiz Sünnet-i zevâid'e ait tanım ve örneklerin bir kısmını burada tekrar gözden geçirmek istiyoruz.

Hanefilerin Sünneti Hüdâ tanımına göre bu tür sünnet, yerine getirilmesi hidâyet ve dinin ikmâli olup terki dalâlet olan sünnet demektir. Bu tür sünnetin örnekleri genellikle bayram namazı, ezan, kâmet ve cemaatle namaz olarak verilir. Ancak Abdülaziz el-Buhârî, dinin şiarından olan ezan, cemaatle namaz, bayram namazı ve kâmet gibi hususların vâcip gibi olduğunu belirtmiş ve Hz. Peygamber'in devam ettiği revâtib sünnetleri de bu kısma örnek vererek bunların terkinde günah olmadığını ifade etmiştir.

Sünnet-i zevâid ile ilgili olarak dikkat çekilen birinci husus, bu tür sünnetin terkinde günah olmadığıdır. Bu tür sünnete verilen örnekler ise Hz. Peygamber'in giyim kuşama, oturup kalkması, yeme içmesi ve yürümesidir. Diğer usulcülerden farklı olarak Abdülazîz el-Buhârî, namazda kıraati, rükû ve secdeyi uzatması ve namazdaki diğer fiillerini de bu tür sünnete örnek olarak zikretmiştir. Sonraki alimlerden bu son hususa katılanlar da vardır.

Nefes alıp vermek, yemek yemek ve su içmek gibi sırf beşer olması hasebiyle yaptığı şeylerin ona mübah olduğu gibi bize de mübah olduğu hususunda alimlerin fikir birliği, Sünnet-i zevâid içerisinde zikredilen "Hz. Peygamber'in yeme-içmesi, giyinmesi ve oturup kalkması" gibi örnekleri, onun bu husustaki "sîreti" şeklinde anlamamızı zorunlu kılmaktadır. Aksi halde sırf beşer olması hasebiyle yaptığı şeyleri de "sünnet" içerisine dahil etmek gerekir ki bu, usulcülerin, Hz. Peygamber'in fiilleri konusunda söyledikleri ile tamamen çelişir.

Bunun yanında, Sadru'sh-Şerî'a gibi bazı alimlerin, nâfileleri, derece olarak sünen-i zevâidin altında görmeleri, Sünen-i zevâidin, "mübahlar" olarak anlaşılmadığını da göstermektedir.

Sünnet-i zevâidin terkinde günah ve kerahet olmaması meselesi, bu tür sünnetin tamamen değil, zaman zaman terk edilmesiyle ilgili olmalıdır. Aksi halde, sünnetin tamamen terkinin günah ve kerahet olmadığı gibi bir yanışa düşülebilir. Zira, yukarıda da zikrettiğimiz gibi, Sünnet "ihyası bize emredilmiş yoldur" ve Hz. Peygamber bizim için en güzel örnek olup ona ittibâ da pek çok âyette vurgulanmıştır.

Sonraki alimlerden bazılarının Hz. Peygamber'in ibadet niyetiyle sürekli olarak yapıp nadiren terk ettiği fiillere sünnet-i Hüdâ ve örf ve âdet olarak yaptıklarını ise sünnet-i zevâid olarak tanımlamaları, klasik dönem alimlerinin Sünnet-i hüdâ'ya yükledikleri "Şe'âir-i İslâm" vasfıyla pek örtüşmemektedir.

Molla Civen'in, zevâid sünneti örneklendirirken mübahlar ile örneklendirmesi ve bunların ibadet ve sevap niyetiyle yapılmadığı vurgusu, mübahlara da "Sünnet" demeyi gerektirmektedir ki, bu ancak, "sünnet" kelimesi lügat anlamında kullanılırsa geçerli olabilir. Çünkü Hz. Peygamber'in fiilleri konusunu işleyen âlimlerin hiçbiri, onun mübah vasfıyla yaptığı şeylerin mendup/sünnet vasfıyla yapılacağını kabul etmemiştir. Onlara göre böyle bir durum ittibâ değil muhâlefet sayılır. Onların tamamına göre Hz. Peygamber'in mübah olarak işlediği şeylere ancak mübah vasfıyla ittibâ edilebilir.

SONUÇ

Hız. Peygamber'in fiilleri, fıkh usulcülerinin tartıştığı konulardan biridir. Burada usulcüler, Hız. Peygamber'in hükmü bilinmeyen fiillerine hangi vasıfla ittiba edileceğine dair görüşler tartışılır. Hız. Peygamber'in hükmü bilenen fiillerine, ittiba hususunda ittifak vardır.

Fıkıh usulcülerı, Hız. Peygamber'in fiillerini öncelikle irâdî olan fiilleri ve irâdî olmayan fiilleri şeklinde ikiye ayırırlar.

İrâdî olmayan fiilleri, uyurken ve irade dışı olarak hataen yaptığı fiileridir. Bunların ittibada dikkate alınmayacağında ittifak vardır.

İrâdî olarak yaptığı fiilleri ise dört kısımdır: Vâcip (farz), müstehap, mübah ve zelle. Zelle'lerinde ittiba açısından dikkate alınmaz. Çünkü bunların zelle olduğu hususunda bir açıklama vardır.

Cessâs, Hız. Peygamber'in bir niyet ve kast ile yaptığı fiillerini inceleme konusu yapmış, Serahsî, Pezdevî ve sonraki usulcüler, Hız. Peygamber'in zelle, yanılma ve fitrat olarak yaptıklarının dışındaki fiillerine ittiba konusunu tartışmışlardır. Buradan onun, bir beşer olarak yaptıklarını, usulcülerin Sünnet'e dahil görmedikleri anlaşılmaktadır.

Eserlerini incelediğimiz usulcülere göre ittibâ, bir fiilin aynını Hız. Peygamber'in onu işlediği vasıfla işlemektir. Teessî'de aynı anlama gelmektedir.

Yani ittiba, onun farz olarak yaptığını farz, mendup olarak yaptığını mendup ve mübah olarak yaptığını mübah vasfıyla yapmaktır. Farz olarak yaptığını nafîle olarak ya da mübah olarak yaptığını mendup niyetiyle yapmayı ittiba olarak görmemektedirler.

Onlar, Hız. Peygamber'e ittibada, fiilin aslının veya vasfının değiştirilmesini kabul etmemişlerdir. Yani O, hangi vasıfla bir fiili yapmışsa bizim de o vasıfla yapabileceğimizi açıkça ifade etmişlerdir. Hız. Peygamber'in fiilini hangi vasıfla yaptığının bilinmediği durumda "tevakkuf" görüşünde olanların endişesi de onun fiilinin bilmeden vasfını değiştirmiş olabileceğimiz endişesidir. Yani onlar da Hız. Peygamber'in fiiline hem aslı hem de vasfıyla aynen, yani değiştirmeden uyulması gerektiği kanaatindedirler.

Hız. Peygamber'in hükmü bilinen ve ona mahsus olmayan fiillerine ittibâ konusunda Hanefî usulcüler, aynı hükümle ona ittibâ edileceği hususunda hemfikirdirler.

Tartışma, hükmü bilinmeyen fiilleriyle ilgilidir.

Bu konuda Cessâs'ın nakline göre Kerhî, Hız. Peygamber'in fiili hangi vasıfla yaptığı bilinmiyorsa, mübah olma vasfıyla ona uyulacağı, ancak o fiilin ona mahsus olmadığına dair bir delil gerektiği kanaatindedir.

Cessâs'ın görüşü, Hız. Peygamber'in hükmü bilinmeyen fiillerine mübah vasfıyla ittibâ edileceği yönündedir. Kerhî'den farkı ise, fiilin Hız. Peygambere ait olduğunu gösteren bir delil bulunana kadar o fiile ittibâ edileceği görüşünde olmasıdır. Debûsî, Serahsî ve Ebû'l-Usr el-Pezdevî Cassas'ın görüşünü tasvip ve takip etmişlerdir.

Ebû'l-Yusr el-Pezdevî, Hız. Peygamber'in hiç terk etmeden aynı şekilde hayatı boyunca yaptığı şeylerin/ibadetlerle ilgili davranışların vucûbiyet ifade ettiğini söylemiştir. İtikâfı her zaman oruçlu yapması gibi. Ona göre, Hız. Peygamber'in, hükmü bilinmeyen fiili muâmelâta dair ise, onun hükmü mübah olmaktadır. Bu hususta O da Cassas'ın belirttiği görüşe katılmıştır.

Lâmişî, Hız. Peygamber'in yemek ve uyumak gibi beşerî ihtiyaçları nedeniyle işlediği fiillerini tartışma dışında tutar. Ona göre bunlar teşrî' ile ilgili değildir. Lâmişî, ilk defa, hanefî usulcülerini Irak meşayihimiz ve Semerkand meşayihimiz şeklinde ikiye ayırmış ve görüşleri bu iki guruba atfetmiştir. Ona göre Irak meşayihini, Hız. Peygamber'in fiillerinin asgari hükmü mübahlıktır. Semerkand meşâyihine göre ise, itikaden olmasa bile onun fiilleri bizim için vucub ifade eder. Lâmişî'ye göre onlar, Hız. Peygamber'in fiillerini de emirleri gibi telakki etmektedirler.

Semerkandî de, konuyu Lâmişî gibi sunmuş ve Hanefileri Irak meşayihini ve Semerkand meşayihini olarak ikiye ayırmıştır.

Üsmendî, Hız. Peygamber'in fiilleri ile ilgili diğer hususları da dikkate alarak konuya yaklaşır. Ona göre, teessî'de Hız. Peygamber hangi niyetle/amaçla bir fiil işlemişse, o fiili yaparken o amacın dikkate alınması esastır. Bu niyet ve amaçlardan birisi fiilin hükmüdür. Dolayısıyla öncelikle fiilin hükmünde ona ittiba etmeliyiz. İkinci olarak, eğer fiilde zaman ve mekan da kastedilmiş ve niyete dahil

edilmişse biz de o yer ve zamanı fiilde dikkate alırız. Örneğin Arafat vakfesinde zaman ve mekân ve oruçta zaman dikkate alınmaktadır. Biz de bu hususta ona uyarız. Ancak, sadaka verirken sağ veya sol elle vermesi hususunda bir kastı olmadığı için biz de bu hususu dikkate almayız.

Abdulaziz el-Buhârî, Hz. Peygamber'in zelleleri ile uyku ve baygınlık halinde olduğu gibi kastı bulunmayan fiillerinin ittibâya uygun olmadığını belirtmiştir. Onun, nefes almak, ayakta durmak, oturmak ve yemek içmek gibi beşerî fiillerinin ise ona mübah olduğu gibi bize de mübah olduğunu ifade etmiştir. O ayrıca, Hz. Peygamber'in muâmelâta dair fiilinin hükmü bilinmiyorsa, mübah vasfıyla ona ittibâ edileceği hususunda icmâ' olduğunu, Ebû'l-Yusr el-Pezdevî'ye atfen ifade etmiştir.

Teklîfi hükmün kısımlarından olmak üzere Sünnet'in, Hanefiler tarafından Hüdâ ve Zevâid olarak ikiye ayrıldığını görmekteyiz. Ancak her iki kısmın içeriğinin belirgin olduğunu söylemek zordur. Zira Sünnet-i hüdâ içerisinde genellikle “Şe’âiri İslam” olan sünnetler sayılırken, zaman zaman böyle olmayan ancak Hz. Peygamber'in sürekli yaptığı sünnetleri de dahil edilebilmektedir.

Zevâid sünnet ise, rükû ve secdeyi uzatması gibi ibadet nev'inden olan şeyler ile giyimi, yürümesi ve bineğe binmesi gibi fiilleriyle örneklendirilmektedir. Ancak buradaki “sünnet” kelimesinin, lügat ve ıstılah anlamlarının hangisinde kullanıldığı ve örneklerin birbiriyle uyumlu olup olmadığı hususu tartışılmamaktadır.

Bu durumda Hz. Peygamber'in yürümesi, oturması, bineğe binmesi gibi hususların hangi vasıfla yapıldığının tespiti önem arz etmektedir. Eğer bunlar mübah kategorisinde ise Sünnet-i zevâid'in tanımının gözden geçirilmesi gerekecektir.

Buhârî'nin, “bir beşer olması hasebiyle her canlıda bulunan nefes almak, ayakta durmak, oturmak, yemek ve içmek gibi fiillerin, ona mübah olduğu gibi bize de mubahtır” şeklindeki ifadesi; oturması, yürümesi, giyim-kuşamı ve yemek yemesi gibi hususların sünnet-i zevâid içerisinde sayıldığında, kastedilenin, bu hususlardaki sîreti olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

- Ağırman, Cemal. “Hadisçilerin Sünnet / Hadis Tarifinde Yer Alan ‘Vasıf’ Kavramı Üzerinde Bir Yorum”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (1998): 99-121.
- Ahmed Naim Bey, Babanzâde. *Hadîs Usûlü ve Istılahları*. Ed. Hasan Karayığit. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2010.
- Âmidî, Ebü'l-Hasen Seyfüddîn Ali b. Muhammed. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. Thk. Abdürrezzâk Afifi. 4 Cilt. Riyâd: Dâru's-Samî'î, 2003.
- Apaydın, H. Yunus. *İslam Hukuk Usulü*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2017.
- Avcı, Mehmet. *Hadislerde Sünnet Kavramı*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2009.
- Bedir, Murteza. *Fıkıh Mezhep Sünnet*. İstanbul: Dem Yayınları, 2017.
- Bedir, Murteza. “Sünnet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed. *Sahihu Buhârî*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Buhârî, Alâüddîn Abdülazîz. *Keşfü'l-esrâr 'an Usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *el-Fusûl fî'l-usûl*. Ed. Acîl Câsim en-Neşmî. 4 Cilt. Kuveyt, 1994.
- Cîven, Ahmed b. Ebî Saîd. *Nûrû'l-envâr fî şerhi'l-Menâr*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Cum'a, Ahmet Ali. *Tablolarla Hadis Usûlü ve Edebiyatı*. çev. Yavuz Köktaş. İstanbul: İnsan Yayınları, 2013.
- Cürcânî, Ali bin Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. *Kitabu't-ta'rîfât*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Çelebi, İlyas. “Sünnet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çetintaş, Recep. *İlk Beş Asır Fıkıh Usûlü Literatüründe Teklîfî Hüküm Terminolojisi*. Marmara Üniversitesi, 2014.
- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed b. Ömer b. Îsâ. *Takvîmü'l-edille fî usûli'l-fikh*. Ed. Halil Muhyiddin el-Meys. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Dönmez, İbrahim Kâfî. “Beyân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Ebû Dâvûd. Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Risâletü Ebî Dâvûd ilâ ehli Mekke fî vaşfi Sünenihî*. Nşr. Muhammed es-Sabbâğ. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1417/1997.

- Elbânî, Nâsirüddin. *el-Hadîsü hüccetün bi-nefsihî fi'l-'aka'id ve'l-ahkâm*. Riyad: Mektebetu'l-Me'arif, 2005.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Erdoğan, Mehmet. *Vahiy Akıl Dengesi Açısından Sünnet*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2001.
- Erkmen, Sebahattin. *Hanefî ve Şâfiî Usûlcülerin Sünnet Anlayışı: Debûsî ve Sem'ânî Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, 2013.
- Erul, Bünyamin. *Sahabenin Sünnet Anlayışı*. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Eşki, Muhammed Süleyman. *Ef'âlû'r-resûl*. Kuveyt: Mektebetu'l-Menari'l-İslamiyyeti, 1978.
- Evgin, Kadir. *Temel Usul-ü Fıkıh Kitaplarının Sünnet Bölümlerinin Mukayese ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1992.
- Guraya, Muhammed Yusuf. *Sünnetin Neliği Sorununa Metodik Bir Yaklaşım*. Çev. Mehmet Emin Özafşar. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1999.
- Hasan, Ahmed. *İlk Dönem İslam Hukuk Biliminin Gelişimi*. Çev. Haluk Songur. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemâlû'd-dîn Muhammed b. Mükerrrem el Mısırfî. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dârü's-Sadr, 1414.
- İbn-i Abidin, Muhammed Emîn. *Reddû'l-Muhtâr*. t.y.
- Kahraman, Abdullah. *Fıkıh Usûlü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Kârî, Ali. *Şerhu şerhi nuhbeti'l-fiker*. Beyrut, t.y.
- Kefevî, Ebû'l-Bekâ. *el-Külliyât*. Beyrut, 1993.
- Kirmastî, Yusuf b. Hüseyin. *Zübdetü'l vusûl ilâ umdeti'l usûl*. thk. Abdurrahman Haçkalı: "1400/2008". Beyrut: Dâru's-Sâdır, 2008.
- Koca, Ferhat. "Sünnet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38: 154-155. TDV Yayınları, 2010.
- Koca, Ferhat. "Sünnet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kudât, Şeref. *Yeni Bir Yöntemle Hadîs İlimleri ve Usûlü*. Çev. İbrahim Doğan. İstanbul: Ensar Yayınları, 2018.
- Lâmişî, Ebû's-Senâ Mahbub b. Zeyd. *Kitâb fi usûli'l fikh*. Ed. Abdu'l Ceyyid Türkî. Beyrut: Daru'l-Ğarbu'l-İslâmî, 1995.
- Müslim. Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc. *Sahih-i Müslim*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed. *Sünen-i Nesâî*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn. *Keşfü'l-esrâr şerhu'l-musannif ale'l-Menâr*. İstanbul: Salah Bilici Kitapevi, t.y.

- Pala, Ali İhsan. *Fıkıh Usûlü Açısından Beyân*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1995.
- Pezdevî, Ebû'l-Hasen Ebû'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî. *Usûli Fahri'l-islâm el-Pezdevî*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Pezdevî, Muhammed bin Muhammed bin Hüseyin Sadrulislâm. *Marifetu'l hüceci's-şer'îyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Râzî, Ebû Abdullah Fahreddîn Muhammed b. Ömer Fahreddîn er-. *el-Mahsûl fî ilmi usuli'l-fikh*. Ed. Tâha Câbir Feyyâz Alvânî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992.
- Sadrüşşerîa, Ubeydullah b. Mes'ud. *et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-Tenkîh*. Ed. Zekeriyâ Umeyrât. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Salih, Subhî es-. *Hadîs İlimleri ve Hadîs Istılahları*. Çev. Yaşar Kandemir. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996.
- Saymerî, Ebû Abdullah Hüseyin. *Kitabu mesaili'l-hilaf fî usûli'l-fikh*. Doktora Tezi, University Dee Provence Marseille, 1991.
- Semerkindî, Alauddin Ebu Bekr Muhammed bin Ahmed. *Mizanü'l usul fî netaici'l ukul fî usulü'l fikh*. Mekke, 1984.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *Usûlü's-Serahsî*. Ed. Ebû'l-Vefâ el-Efganî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Şa'ban, Zekiyüddin. *İslam Hukuk İlminin Esasları*. Çev. İbrahim Kafi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2015.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *İrşâdu'l-fuhûl*. Dimaşk, 1999.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn. *et-Telvîh ilâ keşfi hakâiki't-Tenkîh*. Thk. Muhammed Adnân Dervîş. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, 1998.
- Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Usmendî, Muhammed b. Abdulhamid. *Bezlu'n-nazar fî'l-usûl*. Kahire: Mektebetu Dârü't-Türâs, 1992.
- Uyar, Ahmet. *Hicrî İlk Üç Asırda Sünnet Anlayışı*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2000.
- Yargı, Mehmet Ali. *Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009.
- Yerinde, Adem. *Ahkam Âyetlerinin Tefsirinde Sünnetin Yeri*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1997.
- Yiğit, Metin. *Ebu Hanîfe'nin Usul Anlayışında Sünnet*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Taha Alperen Haçkalı		
Doğum Yeri ve Yılı	Akçaabat/06.06.1994		
Medeni Durumu	Bekar		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	Arapça/ Orta derecede		
Öğrenim Durumu	Başlama-Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lisans	2012	2017	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2017	2019	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Doktora			
Çalıştığı Kurum (/lar)	Başlama-Ayrılma Yılı		
Diyaret İşleri Başkanlığı	20/05/2019		
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar			
Aldığı Ödüller			
İletişim (eposta)	tahaalperen613@gmail.com		